

**EGY SAJÁTOS VÁLLALKOZÁSI FORMA:
GONDOLATOK A SZÖVETKEZET
SUI GENERIS JELLEGÉRŐL**

OTDK-DOLGOZAT

JELIGE: LEVÉL

LEZÁRÁS DÁTUMA: 2014. 10. 04.

2014.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés, a pályamunka célja és felépítése	3
II. A kutatás módszerei, hipotézisek	4
III. Néhány alapvetés a szövetkezetekről	6
III. 1. A szövetkezeti alapértékek	6
III. 2. A szövetkezeti alapelvek	8
III. 2. 1. Alapelvek a szövetkezés korai történetéből	8
III. 2. 2. A szövetkezeti mozgalom alapelvei a szocialista érában.....	11
III. 2. 3. A mai alapelvek	13
III. 3. A szövetkezet fogalmi meghatározása	14
III. 4. Összegzés a szövetkezeti alapelvekről, alapértékekről, valamint a szövetkezet fogalmáról	17
IV. Gazdasági vagy társadalmi szervezet? – a szövetkezet kettősségének mibenléte	18
IV. 1. A kettősségről általában (szervezet, tevékenység, működés)	18
IV. 2. Állami támogatás kontra autonómia	27
V. Versenyhátrány vagy versenyképesség? Szövetkezetek a piaci verseny sodrásában	35
Utószó.....	39
Irodalomjegyzék.....	41

„A haszonszerzésre túlságosan koncentráló kapitalizmus
és a haszonszerzésre képtelen szocializmus között
van egy működőképes forma, ez a szövetkezet.”
(gróf Károlyi Sándor)

I. Bevezetés, a pályamunka célja és felépítése

Jelen kutatás *célja*, hogy – főként a tudományos szakirodalom és a gyakorlati tapasztalatok tükrében, valamint természetesen a terjedelmi korlátokhoz mérten – betekintést nyújtson a szövetkezettel mint sajátos társasági formával kapcsolatos kulcsfontosságú, elsősorban elméleti kérdésekbe.

Első ízben egy szemináriumi referátum alkalmával volt lehetőségem foglalkozni e témával, melyről úgy gondoltam, hogy mindenképpen alaposabb tanulmányozásra méltó. A jelenlegi helyzet és a naprakész ismeretek felvázolása mellett a szövetkezetek közelebbi és távolabbi múltját, a kezdeti szabályozást is igyekeztem megismerni.

Kutatásom kezdetén könnyebbséget és egyben nehézséget is jelentett, hogy a szövetkezetekről meglehetősen nagy mennyiségű joganyag és szakirodalom áll rendelkezésre. Ezért az OTDK-dolgozatok jellegét, valamint az áttekinthetőség célját szem előtt tartva elsősorban nem a szövetkezetek szabályozásának általános jellemzését, hanem éppen azok *sajátos* jellegének bemutatását adtam e pályamunka keretei között. Ilyenformán nem mutatkozott ésszerűnek minden egyes szövetkezeti törvény paragrafusainak elemzése, sokkal inkább a szövetkezetek tipikus vonásainak kutatása, amely azt is megkívánta, hogy összehasonlító jelleggel helyenként sort kerítsek a gazdasági társaságokkal való egybevetésre.

A szövetkezés egykori és mostani (nemzetközi) alapelveit is vizsgálva arra kerestem a választ, hogy pontosan miben, milyen tényezőkben áll a szövetkezet *sui generis* jellege. A kettősség ugyanis – feltételezésem szerint – több dimenzióban jelentkezik. Ennek alapján tanulmányozásra érdemesnek ígérkezett – az említett alapelveken, illetve alapértékeken túlmenően – a szűkebb értelemben vett szövetkezeti tevékenységek, célok, a tagsági viszony, a vezetési feladatok és az állami beavatkozás jelentősége is. Mindezek mellett (sőt: talán *előtt*) figyelembe kellett vennem a szövetkezet gazdaságban és társadalomban betöltött szerepét, valamint privilegizált helyzetét vagy éppen mellőzöttségét – az adott korszaktól függően. Az előbbieknak megfelelően az egyes elméleteket a tér és idő viszonylatában vizsgáltam, emellett ugyanakkor a szövetkezet fogalmának állandó elemeire is igyekeztem összpontosítani.

A Bevezetést, illetve a kutatási módszerek ismertetését követően a pályamunka harmadik fejezetében a szövetkezet általános bemutatására, azaz néhány fogalmi meghatározás, alapelv és sajátosság ismertetésére került sor. A negyedik részben a szövetkezet kettős, gazdasági-társadalmi rendeltetésének részletesebb tárgyalását céloztam meg, külön alfejezetben kitérve az állami támogatás és a szövetkezeti önállóság elve között feszülő ellentmondásokra és azok feloldására. Ennek keretében alkalomszerűen kiindulópontként használtam a magyar szövetkezeti szabályozás kezdetét jelentő 1875. évi XXXVII. törvénycikket, az 1945 utáni helyzetet, a rendszerváltozást követő törvényi rendelkezéseket és azok hatásait, valamint az új Polgári Törvénykönyv adta újításokat. Az ötödik szerkezeti egységben a szövetkezés jelentőségét, valamint versenyelőnyének, versenyhátrányának – s így a szövetkezés iránti bizalom csökkenésének – okait tártam fel. Az Utószó cím alatt pedig az OTDK-dolgozat megírásának kezdetén rögzített hipotéziseket és a kutatási eredményeket vázoltam fel, saját meglátásaimmal összefoglalva.

II. A kutatás módszerei, hipotézisek

A kutatás *módszereit* illetően nagyjából a *teoretikus* megközelítés eszközeit találtam a leginkább célravezetőnek – tekintve, hogy a szövetkezetek elmélete, lényegük meghatározása nem mondható egyértelműen homogénnek: megalapozott *de lege ferenda* javaslatokra és a gyakorlati lépések megtételére csakis az elvi alapok, valamint a *történeti* előzmények viszonylag mélyreható ismertetése és a *jog-összehasonlító* módszer alkalmazása után kerülhet sor.

Nélkülözhetetlen segítséget nyújthat a tudományos írásművek, így a magyar és idegen nyelvű szakkönyvek és -folyóiratok feldolgozása, az egyes szerzők tapasztalatainak, véleményeinek összehasonlítása, egybevetése, valamint értékelése. A jog- és gazdaságtudományi megközelítés sikerességét pedig a konkrét szabályozás nyomon követésével láttam biztosítottnak, így a jogszabályi környezet bemutatására is figyelmet fordítottam – hol kisebb, hol pedig nagyobb hangsúllyal.

A kutatás azonban nem merülhetett ki néhány írás, illetve törvény, rendelet ismertetésében. Éppen ezért fontosnak tartottam, hogy témámat – éppen annak sokszínűségéből fakadóan – ne csupán a jogalkotó szemüvegén keresztül mutassam be, vagy a szövetkezetekre vonatkozó idealisztikus elképzelések, kívánalmak hangján szólaltassam meg. Mindezen megfontolásból – OTDK-pályamunkám gyakorlati oldalát is némiképp kidomborítva – a szövetkezeti érdekképviselői szervek állásfoglalásait, továbbá az egyes

törvények gyakorlati szakemberek, szövetkezeti vezetők általi véleményezését is elhelyeztem a sorok között.

A már meglévő ismereteim, valamint a kutatásom kezdetén tanulmányozott szakirodalom alapján hipotéziseket fogalmaztam meg, amelyeket az alábbiakban összegzek:

H. 1. Noha a legfőbb alapértékek nem változtak, a szövetkezeti működés lényege, a szövetkezés fogalma az idők során mindig újabb és újabb elemekkel bővült. Feltételezésem szerint a szövetkezeteknek – szintén tevékenységük kettősségéből fakadóan – nemcsak a gazdaság, hanem a társadalom elvárásai iránt is különösen fogékonyak kell lenniük. Az egykori rochdale-i elvek újragondolására van szükség mind a hazai, mind pedig a nemzetközi folyamatok alakulását figyelembe véve.

H. 2. A szövetkezés egyik legfontosabb alapelvét, az autonómiát nem sérti a – szövetkezetek esetében kiemelkedő jelentőséggel bíró – állami beavatkozás, amely nem szorítkozhat pusztán a jogi keretek megalkotására: a szövetkezetek (illetve érdekképviselői szerveik) számára az ágazati stratégiák végrehajtásakor és a társadalmi egyeztetések során minél nagyobb teret kell engedni.

H. 3. A szövetkezet *sui generis* jellege mindenekelőtt jogi meghatározottságában, azaz a gazdasági társasági és az egyesületi forma bizonyos sajátosságainak ötvözésében, valamint kettős (gazdasági és társadalmi) rendeltetésében gyökerezik. A nyereség elérése és a közös tevékenység folytonosságának biztosítása nem lehetetlen elvárásokként, hanem a sikeres és egyben etikus gazdálkodás konjunktív feltételeiként realizálódhatnak. A fentiek tehát nem kibékíthetetlen ellentétek, éppen ellenkezőleg: a szövetkezet sikeres működése csak a gazdasági és a társadalmi szükségletek kielégítésére irányuló törekvések megfelelő mértékű szintézisével biztosítható.

H. 4. A szövetkezetek nem szorulhatnak háttérbe a kapitalizmus, a piacgazdaság időszakában sem, sőt, az individuális szemlélet és az egyéni nyereségvágy által fűtött gazdasági tevékenység reális alternatíváját képviselik – tekintve, hogy már kialakulásuk hajnalán bizonyították sikerességüket – Magyarországon és külföldön egyaránt. Sajnálatos tény, hogy hazánkban a szövetkezés megítélése nem feltétlenül pozitív, hiszen még mindig tartja magát az az elképzelés, amely a szövetkezeteket a szocializmus, a kollektivizálás maradványának tekinti.

III. Néhány alapvetés a szövetkezetekről

A szövetkezeti forma lényegét, mibenlétét sokan, sokszor, sokféleképpen próbálták meghatározni. Ez nem is olyan könnyű feladat. Egy adott gazdálkodó-vállalkozó szervezettől nem csak a nevében szereplő „rt”, „kft.”, netán „szövetkezet” megjelölés árulkodik. Szintén nem ad kielégítő definíciót a pragmatikus elgondolás, a gyakran használt fordulat alkalmazása sem, amely szerint szövetkezet az, amit a törvény annak minősít. Természetesen e gondolat igazságtartalma nem vonható kétségbe, ám mindenképpen szükséges a tudományos meghatározás, valamint az alapértékek és az alapelvek figyelembe vétele is. Ezeket – néhány másik, jelzett forrás beékelése mellett – a Szövetkezeti Kutató Intézet egyik tanulmánya¹ alapján vizsgáltam.

III. 1. A szövetkezeti alapértékek

A szövetkezeti alapelvektől el kell határolnunk a szövetkezeti alapértékeket, amelyek alatt a szövetkező tagok, a csoportok és a közösség viszonyait meghatározó erkölcsi normákat kell értenünk. Fontos, hogy ezeket nem az előzetes rögzítés, hanem a gyakorlat szentesítette. Mindenekelőtt olyan értékekre kell gondolnunk, mint a *nyíltság*, a *becsületesség*, a *demokrácia*, az *egyenlőség*, az *igazságosság*, a *szolidaritás*, a *másokért való törődés*, az *egyéni felelősség*, valamint az *önsegély*.

A folyamatosan gyarapodó alapértékek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy az egyházak, a politikai irányzatok, továbbá az egyéb társadalmi szervezetek is üdvözljék a szervezett együttműködések szövetkezeti formában történő érvényesülését. A keresztényszocializmus kialakulásának időszakában az egyháznak a társadalompolitikával kapcsolatos véleménynyilvánítása a *Rerum novarum*-ban is helyet kapott, amennyiben a pápai enciklika támogatta az öntevékeny, kölcsönös segítségen alapuló emberi összefogásokat. A fent már említett szolidaritásra és az összefogásra ösztönzés a protestáns egyházak részéről szintén elősegítette a szövetkezetek elterjedését. Annál is inkább, mivel az egyházak szorgalmazták, hogy a szövetkezetek nevében is megjelenjen a vallási meggyőződésre való utalás, s ennek nyomán „keresztény” szövetkezetek hálózata alakult ki.

A szövetkezetek politikai címkézése nemcsak az elmúlt néhány évtized jelensége. A XIX. század végén kibontakozó munkásmozgalmakat képviselő pártok programjukban is feltüntették a szövetkezetekhez való viszonyulásukat. Így a munkahelyeket kínáló

¹ Szövetkezeti identitás. http://www.szovetkezetikutato.hu/szovetkezeti_identitas.php

termelőszövetkezeteket a szocialista irányzathoz, a fogyasztási-értékesítő jellegűeket pedig a konzervatív ideológiához társították. A pártok megbélyegzései, általánosításai között azonban nemegyszer ellentmondások feszültek. A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének (SZNSZ) 1904-es budapesti kongresszusán ugyanis szocialistának minősítették a nyílt árusítási jogot követelő fogyasztási szövetkezeteket, míg konzervatívként jelölték meg az állami támogatást is elfogadó mezőgazdasági bész-eket.

Még ellentmondásosabb azonban az, hogy az előbbieik ellenére az SZNSZ az 1937-ben, Párizsban rögzített nemzetközi szövetkezeti alapelvek között sorolta fel a politikai és a vallási semlegességet is. Ez azonban nem jelentette a vallásos kötődésű szövetkezetek kirekesztését: a semlegesség elvétől való eltérés tehát nem adott okot a kizárásra – tovább bonyolítva a helyzetet.

Úgy gondolom, hogy a semlegesség nemzetközi alapelvek között történő említése nem lett volna feltétlenül szükséges, vagy ha mégis, akkor annak ténylegesen érvényt kellett volna szerezni. Véleményem szerint az SZNSZ határozatlansága, következtetlensége mindenképpen aggályos, hiszen a többi alapelv tényleges érvényesülését veszélyeztethette. Hiszen – ha nem tudnánk, hogy a szövetkezeti forma és annak működőképessége kiállta az idő próbáját – a fentiekből akár arra is következtethetnénk, hogy a többi alapelv s így különösen a nyitott tagság, a demokratikus ellenőrzés és a szövetkezeti gondoskodás betartatása sem volt kellően szigorú és hatékony.

Mindenesetre figyelemre méltó, hogy az egyház kerekén 100 év távlatában (Centesimus annus c. enciklika, 1991) is elismerően szólt a szövetkezetekről (és azok erkölcsi értékeiről) mint „a szolidaritás hatékony formái”-ról, amelyek a *személy értékeit nagyobb mértékben tiszteletben tartó gazdasági növekedés* előmozdítására is alkalmasnak bizonyulnak.

Az erkölcsi és társadalmi értékek a szövetkezeti identitás szerves alkotórészeiként legelőször az SZNSZ 1995-ben, Manchesterben rendezett kongresszusán elfogadott Állásfoglalásában kaptak helyet, amely a korábban felsoroltakon kívül a *társadalmi felelősség* etikai értékeit és a *másokért való törődést* is tartalmazta.

A szövetkezetek egyedisége azonban nem csupán ezekben áll, hiszen magatartási szabályokat, erkölcsi normákat, de még nemes célokat is számos szervezet tűzött már ki maga elé. Az alapértékek (és az alapelvek), valamint a gazdasági-vállalati jelleg egymás mellett létezése az, ami csak a szövetkezetek sajátja.²

² Szövetkezeti identitás. http://www.szovetkezetikutato.hu/szovetkezeti_identitas.php

III. 2. A szövetkezeti alapelvek

III. 2. 1. Alapelvek a szövetkezés korai történetéből

Mint az valamennyi írásműben megszokott, jelen pályamunka esetében is célszerűnek mutatkozna elsőként a téma központi elemének, azaz a szövetkezetnek a fogalmi meghatározása. Úgy láttam azonban, hogy az alapértékek és az alapelvek legalább felületes ismerete, ismertetése nélkül aligha lenne kivitelezhető egy következetes, érthető, és többé-kevésbé hiánytalan definíció megalkotása. E meggyőződésemet több forrás is alátámasztotta. Ugyanis: „A »szövetkezet« (...) fogalma (...) a szövetkezeti azonosságot (...) meghatározó alapértékek és alapelvek érvényesülésének összhatásából alakulhat ki. A fogalom meghatározásának a sorrendje akkor is ez, ha a szövetkezetekről szóló tanulmányokat és jogszabályokat rendszerint a szövetkezet fogalmi meghatározásával vezetik be, s csak ezután veszik számba a szövetkezetek által érvényesített alapértékeket és alapelveket.”³ Hasonlóképpen: „a szövetkezetfogalom megfogalmazásához azok a szövetkezeti elveknek nevezett szövetkezeti sajátosságok (értékek) vezetnek el, amelyek a szövetkezés kezdetei óta léteznek, s amelyek – ha az idők folyamán változtak is, és idomultak is a térhez, az időhöz, a környezethez – kifejezik a szövetkezeti élet, a szövetkezeti gazdálkodás legáltalánosabb – ha nem is mindig jogszabályokba merevített – jellemzőit, megkülönböztető vonásait.”⁴ Így erre csak a következő két alfejezet után teszek kísérletet.

Az alapelvek jelentőségét legfőképpen abban kell látnunk, hogy azok határozzák meg a szövetkezés mint tevékenység lényegét, küldetését és főbb tulajdonságait. Az államnak tehát szem előtt kell tartania mind a szövetkezetekre vonatkozó, mind pedig az állam és a szövetkezet viszonyát meghatározó jogszabályok, illetve jogszabálytervezetek megalkotása során.⁵

Ezenkívül áthatottak, áthatnak valamennyi szövetkezeti típust, ágazatot és formát⁶, és komplex jellegűek. *Gazdaságpolitikai és társadalompolitikai* alapelvekként a szövetkezeti alapelvek fontos szerepet játszanak a szövetkezeti társadalmi-termelési viszonyok meghatározásában. Az eddigiekből kiindulva pedig úgy gondolom, hogy ez „kifelé” is igaz, elvégre a célok, a működési elvek éppen a mindenkori gazdasági-társadalmi helyzethez

³ Szövetkezeti identitás. http://www.szovetkezetikutato.hu/szovetkezeti_identitas.php

⁴ GYENIS, 1993: 30.

⁵ Uo. 30. o.

⁶ NAGY, 1986: 143.

idomulnak, pontosabban az adott körülményekből a lehető legjobbat próbálják meg kihozni, ami még megvalósítható. S mivel gazdaság- és társadalompolitikai elvekről van szó, az államnak, a kormánynak politikái végrehajtása során is mindenképpen szem előtt kell tartania azokat.

Fontos látnunk még, hogy a szövetkezeti alapelvek – főként, ha nemzetközi szinten is megjelennek – a jogalkotó számára egyszerre jelentenek segítséget és korlátokat is. Segítségül szolgálnak, amennyiben kijelölik a szövetkezetek küldetését, a szövetkezeti tevékenység határait, egyszóval azokat a *minimum követelményeket*, amelyek a működés demokratizmusát és egyben sikerességét is biztosítják. Ennek nyomán nem csak a szövetkezeti törvények bevezető rendelkezéseiben – s így majd a paragrafusok között, „háttéranyagként” – kell helyt kapniuk. Nélkülözhetetlen a szerepük a *szövetkezeti jog* felépítését, az egyes jogintézmények kialakítását, a normatív jogalkotást, a jogalkalmazást és végül, de nem utolsósorban a jogértelmezést illetően is.⁷ Továbbá – elméletileg legalábbis – akadályokat gördítenek a nemzeti kormányok önkényes intézkedései elé. Az SZNSZ azonban nyilvánvalóan nem mindig tudja megakadályozni a célszerűtlen, netán jogsértő törvény megalkotását.

A szövetkezeti elvek a *történeti fejlődés eredményeinek*⁸ is tekinthetők; formálódásukról a következőkben lesz szó.

A klasszikus szövetkezeti alapelvek alapjául a rochdale-i úttörők által 1844-ben megalapított szövetkezet működési szabályai szolgálnak, amelyeket – az alapértékekhez hasonlóan – folyamatosan formált a gyakorlat. (A modern szövetkezeti mozgalom kezdetei valóban a fenti helyhez és dátumhoz köthetők, ám több szerző is utal az ősközösségi szövetkezésre. Más források pedig a középkort jelölik meg a szövetkezetek megjelenésének idejeként.⁹) A pontosság kedvéért azonban hozzá kell tennünk, hogy a rochdale-i elvek a kiáltványban szereplő célok és az alapszabályokban rögzített módszerek együttesét jelentik, hiba volna ugyanis a szövetkezet lényegét az alább következő hét alapelvre redukálni. Fontos továbbá megjegyeznünk azt is, hogy az egykori angliai szövetkezés alapelvei mindenekelőtt a fogyasztási szövetkezetekre vonatkozóan voltak irányadók, noha kétségtelen, hogy némi változtatással a többi szövetkezet működésére is megállják a helyüket.¹⁰

⁷ Uo. 145-146. o.

⁸ Uo. 146. o.

⁹ TÖRÖK (szerk.), 2007: 62-63.

¹⁰ NYERS, 1959: 16-18.

Egyébiránt pedig a szakirodalom sem ad egységes értelmezést arra, hogy pontosan mi, illetve hány alapelv tartozik a rochdale-i elvek közé. A Szövetkezeti Kutató Intézet már említett tanulmánya az alábbi öt működési alapelvet rögzíti:

1. nyitott tagság bárki részére,
2. demokratikus ellenőrzés, egy tag – egy szavazat,
3. korlátozott tőkekamat,
4. a nyereséget abban az arányban osztják fel a tagok között, ahogy annak képzéséhez hozzájárultak,
5. gondoskodnak a tagok, tisztségviselők, alkalmazottak, valamint a nagy nyilvánosság képzéséről és tájékoztatásáról

Egy másik szerző¹¹ már eredendően azt a hét alapelvet vonultatja fel rochdale-i alapelvekként, amelyeket 1934-ben az SZNSZ fektetett le mint nemzetközi alapelveket:

1. nyitott tagság,
2. demokratikus igazgatás,
3. korlátozott tőke-kamat érvényesítése,
4. visszatérítés a vásárlások arányában,
5. politikai és vallási semlegesség,
6. készpénzre eladás,
7. a szövetkezeti nevelés és továbbképzés előmozdítása

Majd pedig a Szövetség 1937. évi párizsi kongresszusa határozott arról, hogy az első négy alapelv alkotja a szövetkezeti identitás vázát. A többi három is rochdale-i elv ugyan, de csak fakultatív, azaz nem kötelező minden szövetkezet számára, vagyis az ezektől való eltérés nem zárja ki azt, hogy a szövetkezet képviselte az SZNSZ tagja lehessen, maradjon.

A vallási semlegességet a vallási sokszínűség indokolta. Ami pedig a politikai semlegességet illeti, a rochdale-i „derék úttörők” a liberalizmustól és a konzervativizmustól is függetlenítették magukat. Ez azonban a szocializmus idején Közép- és Kelet-Európában meghaladott, sőt elítélendő nézetté vált, hiszen a szocialista ideológia – noha alapvetően nem talált kivetnivalót a rochdale-i elvekben – elítélte a politikai semlegesség gondolatát.

A párizsi kongresszus után alig néhány évvel később tehát már egy kétpólusú világ szövetkezetei között kellett megtalálni és rendszerezni a közös vonásokat. Az SZNSZ 1966-os bécsi kongresszusa egyrészt okafogyottá nyilvánította a készpénzben való vásárlást. Másrészt – a szocialista országokban működő szövetkezetek felszámolásának elkerülése végett – a

¹¹ Uo. 16. o.

politikai-vallási semlegesség is kikerült az alapelvek listájáról. A versenyképesség növelése érdekében viszont egy új alapelvet is megfogalmaztak, mégpedig a szövetkezetek együttműködését.¹²

III. 2. 2. A szövetkezeti mozgalom alapelvei a szocialista érában

Magyarországon a szocializmus idején a Lenin-féle szövetkezeti koncepció érvényesült. Mint arról korábban már szóltam, a szocialista ideológia – a politikai-vallási semlegesség kivételével – alapvetően szimpatizált a rochdale-i elvekkel, mégis: azokat, illetve az SZNSZ által meghatározott nemzetközi alapelveket a következőképpen adaptálta:

1. önkéntesség és nyitott tagság,
2. fokozatosság,
3. tagsági közreműködés,
4. vállalati tevékenység,
5. szövetkezeti demokratikus önkormányzat,
6. a társadalmi, a szövetkezeti és a tagsági érdek kötelező összhangja,
7. a kölcsönös támogatás és együttműködés
8. az állam és a szövetkezetek kölcsönösségen alapuló aktív és pozitív viszonya¹³

A kommunista rezsim azonban – a kollektivizálás és a kényszerszövetkezetesítés közepette – legalább két dologban elméletileg „megengedőnek” mutatta magát. Az állam és a szövetkezeti szektor integrációját ugyanis – függetlenül attól, hogy az több ponton is összefüggésbe hozható a szövetkezeti működéssel – nem szövetkezeti elvként, hanem a szocializmus gazdasági életének hosszú távú törvényszerűségeként értelmezte.¹⁴ Más kérdés, hogy ez a gyakorlatban valószínűleg egy és ugyanaz volt. Mindenképpen figyelemre méltó azonban annak a kijelentése, hogy „A szocializmus nem valósulhatna meg, ha nem tanulná meg annak a technikának, annak a kultúrának, annak az apparátusnak a felhasználását, amelyet a burzsoá kultúra, a kapitalizmus kultúrája hozott létre. Ehhez az apparátushoz tartoznak a szövetkezetek...”¹⁵

Továbbá azt sem vonták kétségbe, hogy a szövetkezeti elvek sem a kapitalizmusban, sem a szocializmusban nem örökéletűek. A termelési viszonyok változása az egyik elvet

¹² Szövetkezeti identitás. http://www.szovetkezetikutato.hu/szovetkezeti_identitas.php

¹³ NAGY, 1986: 146.

¹⁴ Uo. 144. o.

¹⁵ Uo. 153. o.

kiüresíti, a másikat pedig megtölti tartalommal.¹⁶ Azaz a szocialista szövetkezeti mozgalom nem idegenkedett az alapelvek felülvizsgálatától, megváltoztatásától, sőt felismerte ennek szükségességét.

Az SZNSZ nemzetközi alapelveit tehát a szocializmus sem vetette el, sőt többségüket alkalmazta is, hozzájuk képest azonban további elveket is megfogalmazott: *a fokozatosság* („a szövetkezeti parasztság a nagyüzemi mezőgazdaság útjára az egyszerűbb formáktól az összetettebb formákon keresztül jut el”¹⁷), *az állami támogatás, a szövetkezet és az állam együttműködésének, az egyéni-, csoport- és társadalmi érdek összhangjának elvét*.¹⁸

A politikai semlegesség gondolatára visszatérve: ERDEI a szövetkezeti mozgalmakat egyértelműen *gazdaságpolitikai* mozgalmakként értékelte. Szerinte ugyanis a szövetkezetekkel kapcsolatosan gyakran hangoztatott jelmondatokból („kiküszöböli a közvetítő kereskedelmet”, „feloldja a tőke és a munka feszültségét”, „fölöslegesség teszi a piacot” stb.) a jogintézmény „politikus” természete világlik ki. A szövetkezés ugyanis vagy a meglévő helyzet megváltoztatását tűzi ki céljául, vagy a birtokolt helyzetet védelmezi még akkor is, ha egyébként a semlegességet hirdeti.¹⁹

ERDEI úgy látja, hogy a szövetkezetek a kapitalizmusban és a szocializmusban egyaránt „valamely osztály gazdasági szervezeteként, egy-egy terület (falu, városi kerület) vagy egyéb társadalmi szervezet alapján jöttek létre.” Szerinte ez a szövetkezet kettős jellegéből szükségképpen adódó ismérv, mivel a szövetkezés a gazdasági elemek mellett társadalmi vonásokat is magában hordoz, amelyek lehetnek „tradicionális kapcsolatok, vagy az osztály- és egyéb közösségek tudata, politikai törekvései stb.” Ezért nincs értelme beszélni a szövetkezetek politikai semlegességéről. Az viszont igaz, hogy a kapitalizmusban a politikai-társadalmi szervezethez való kötődés viszonylag rejtett, a szocializmusban viszont „nyíltan és programszerűen” jelenik meg.²⁰

A szocializmus eszmerendszere a kapitalista és a szocialista világ szövetkezetei közötti részleges hasonlóságot egyébiránt sohasem tagadta, azt azonban nem tartalmi (ideológiai), hanem szervezeti és szabályozási hasonlóságnak tekintette. Mindezek fényében

¹⁶ Uo. 146. o.

¹⁷ NAGY (szerk.), 1978: 23.

¹⁸ Uo. 20. o.

¹⁹ ERDEI, 1937b, In: FEKETE (szerk.), 1979: 33.

²⁰ ERDEI, 1977: 244-245.

kell értékelnünk Lenin szavait: „A szövetkezet óriási kulturális örökség, amelyet meg kell becsülnünk, és fel kell használnunk.”²¹

A szövetkezeti hagyományok átörökítése mindig az új (jelen esetben *szocialista*) eszméknek való megfelelés jegyében történt, történik. A szocialista jellegű szövetkezetek gazdasági és társadalmi funkciója tehát – amint arra már utaltam – merőben más volt.

III. 2. 3. A mai alapelvek

A két világrend között egyre inkább kibontakozó ideológiai és fejlettségbeli különbség a '80-as évek végétől kezdve soha nem látott méreteket öltött. A közép- és kelet-európai országokban a rendszerváltozást követően jelentkező válságjelenségek a szövetkezeteket sem kímélték. A nemzeti kormányok sok helyütt, így Magyarországon is diszkriminálták a szövetkezeti formát. Habár a bécsi elvek nem veszítették érvényüket, mégis szükség volt azok megerősítésére, esetleg újragondolására. Erre 1995-ben, Manchesterben került sor. Nem véletlenül, hiszen Rochdale ma Manchester külvárosa. A kongresszus főbb eredményei, a mindmáig érvényes nemzetközi szövetkezeti alapelvek a következőkben foglalhatók össze.

1. Az *önkéntes és nyitott tagság* elve már magában foglalja a nemi és faji (pontosabban: a nemzetiségekre, etnikumokra vonatkozó) megkülönböztetés tilalmát, amely egyébként
2. a második alapelvben, a *demokratikus tagi ellenőrzés*ben is megjelenik, amely a tagok (s így a nők) részvételéről rendelkezik az ellenőrzés, a vezetés és a döntéshozatal vonatkozásában.
3. A *korlátozott tőkekamat* immár a tagok gazdasági részvételéhez kötődik. A tartalékalap képzésével kapcsolatos előírás, hogy annak legalább egy része oszthatatlan legyen.
4. Az *autonómia és függetlenség* elve mint demokratikus fék jelent meg a rendszerben, csökkentve a szövetkezetek kiszolgáltatottságát a kormánnyal szemben.
5. Az *oktatás, képzés és tájékoztatás* követelménye külön kiemeli a fiatalok részére a szövetkezeti ismeretek oktatását.
6. A hatodik pont, a *szövetkezetek közötti együttműködés* nem változott a Bécsben rögzítettekhez képest,
7. a hetedik, a *felelősség a közösségért* elv azonban teljesen új elgondolás, amennyiben a globalizáció káros hatásait hivatott mérsékelni.²²

²¹ NAGY, 1986: 152.

²² Szövetkezeti identitás. http://www.szovetkezetikutato.hu/szovetkezeti_identitas.php

Míg az első négy elv a szövetkezet belső dinamikájához köthető (amely valamennyi szövetkezet esetében ugyanaz), addig az utolsó három azt mutatja meg, hogy hogyan kapcsolódik a szövetkezet a többi szövetkezethez és a külső világhoz.²³

Alapvetésként rögzíthetjük tehát, hogy: „A szövetkezet (...) gazdasági tevékenység ellátására alakul. *(Azért (!), hogy gazdasági tevékenysége által társadalmi szükségleteket elégítsen ki, azaz az előző mondat nem jelenti a szövetkezet kettős jellegének csorbulását. – a szerző).* Ha ebben nem ér el eredményt, társadalmi céljai, a működéséhez kapcsolódó alapértékek sem érvényesülnek, ezért a szövetkezet válságba jut, felszámolódik. (...) A társadalom, a gazdaság azonban szünet nélküli fejlődésben van, szereplőinek ehhez kell igazítaniuk működési feltételeiket.” Ennek jegyében – mint láthattuk – megállapodtak a korlátozott mértékű tőkekamatban, majd pedig a készpénzben történő vásárlást, a természetbeni árucserét és a nyílt árusítást gátló tényezőket, a társadalmi jellegű célok közül pedig a politikai-vallási semlegességet is feladták²⁴. Ez utóbbi tény nemcsak a gyakorlat, hanem a semlegesség nemzetközi alapelvek közül való kikerülése is bizonyítja.

III. 3. A szövetkezet fogalmi meghatározása

Az alapértékek és az alapelvek ismertetését követően már bátrabban vállalkozhatunk a legegzaktabb szövetkezetfogalom kiválasztására. Az egyes szerzők igen sokféleképpen próbálták meghatározni a szövetkezetek lényegét, így talán egyszerűbbnek kínálkozna az éppen hatályos törvényi definíció használata. A jogszabályok nyelve azonban nem mindig esik egybe a gyakorlatiasság elvével – ezt SZABÓ G. Gábor is megerősíti, aki ugyan kiemeli, hogy a 2006. évi X. törvény szövetkezetfogalma²⁵ „kellően általános”, és azt a fontos ismérvet is tartalmazza, hogy a szövetkezetek célja nem a profitra való törekvés, hanem a szükségletek kielégítése, mégis: a jogszabályi meghatározást „nagyreszt egy külső jegyekre építő, formális megközelítésnek” tartja. Márpedig ebből a szövetkezés lényege és a gazdasági szempontok nem nagyon derülnek ki.²⁶ Kétségtelen ugyanakkor, hogy: „A szövetkezet

²³ MACPHERSON, 1994, hivatkozik rá: GÉRÓ, 2009: 34.

²⁴ Szövetkezeti identitás. http://www.szovetkezetikutato.hu/szovetkezeti_identitas.php

²⁵ A szövetkezet az alapszabályban meghatározott összegű részjegytőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, jogi személyiséggel rendelkező szervezet, amelynek célja a tagjai gazdasági, valamint más társadalmi (kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi) szükségletei kielégítésének elősegítése. A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény, 7. §

²⁶ SZABÓ, 2011: 60-61.

fogalma (...) jogi fogalom, a szövetkezet jogi fogalma pedig már jogrendszerbeli kérdés.”²⁷

Úgy gondolom, az új Polgári Törvénykönyv definíciója már többet mond²⁸, mint az előző – már csak terjedelméből adódóan is –, ugyanakkor jó néhány alapelv, azaz a szövetkezetekre jellemző tipikus vonás – így a demokratikus tagi ellenőrzés és az autonómia nem jelenik meg ebben az egy mondatban. (Ez talán nem is volna lehetséges.) A Ptk. e részének egy fontosabb kritikáját adja BAK Klára, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy helytelen a vagyoni hozzájárulásnak és a személyes közreműködésnek a szövetkezet meghatározásában történő, általános jellegű említése. Ismeretes ugyanis a befektető tag intézménye, amely nem foglalja magában a személyt érintő kötelezettség végzését. A vagyoni hozzájárulás teljesítése pedig nem is kimondottan a szövetkezetekre jellemző vonás.²⁹

S ha már a törvényi fogalmat vizsgáljuk, felmerül a kérdés: az, hogy valamennyi szövetkezeti törvény (illetve most már az új Polgári Törvénykönyv) más és más módon definiál, vajon azt jelenti-e, hogy a szövetkezetek fogalma is időről időre szükségképpen változik? Netán az új megfogalmazásra csak a korábbi törvény vagy az azt megalkotó politikai rendszer tagadása miatt került sor, és a lényegi elemek tulajdonképpen (részben) ugyanazok maradtak?

Mindenesetre a szövetkezet fogalmáról szóló viták két fogalomkör mentén folynak: az egyik a szövetkezet *genus proximuma*, a másik pedig az egyes szövetkezeti ágazatok *differentia specificája*.³⁰ A legelső kérdés azonban az, hogy a világ szövetkezeti törvényeinek (nem minden ország rendelkezik ilyennel, például Dánia, Hollandia, a skandináv országok sem³¹) heterogenitása miből adódik. NAGY az alábbi okokat adja ennek magyarázatául:

- A szövetkezet történeti képződmény, s a szövetkezés tartalma a gazdasági és politikai hatások eredményeképpen folyamatos változásban van. Mindebből az következik, hogy az eltérő helyzetű, fejlettségű országok természetesen különböző definíciókat fogalmaznak meg.

²⁷ NAGY, 1986: 53.

²⁸ „A szövetkezet a tagok vagyoni hozzájárulásából álló tőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, a tagok gazdasági és társadalmi szükségleteinek kielégítésére irányuló tevékenységet végző jogi személy, amelynél a tag kötelezettsége a szövetkezettel szemben vagyoni hozzájárulásának szolgáltatására és az alapszabályban meghatározott személyes közreműködésre terjed ki. A szövetkezet kötelezettségeiért a tag nem köteles helytállni.” A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény, 3:325. § (1) bekezdés

²⁹ BAK, 2014: 27.

³⁰ NAGY, 1986: 53.

³¹ SZABÓ, 2011: 60.

- Részint ehhez kapcsolódik a következő ok is, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy a szövetkezet „a különböző társadalmakban meglévő gazdasági képződmények széles skáláját öleli fel”.
- Végül pedig: a szövetkezetek a gazdasági élet valamennyi területén megtalálhatóak.

Az elméleti irányzatok szintén sokfélék, közülük a legfontosabbak:

Irányzat	Definíció
amerikai	önálló gazdasági alanyok nem teljes integrációja
nyugatnémet	személyegyesülés + a modern piaci viszonyok között működő gazdálkodó egység
francia	vállalat + a tagok érdekvédelmi szervezete

1. sz. táblázat: Szövetkezetelméleti irányzatok és definícióik. NAGY László nyomán³² saját szerkesztés

A szövetkezetelmélet kapcsán IHRIG nevét mindenképpen meg kell említenünk. Az ő definíciója: „A szövetkezet a kisárutermelők, vagy fogyasztók üzeinek egyes műveleteit közös tulajdonukat képező alapon engedi át nekik. A szövetkezeti elvek rendeltetése annak biztosítása, hogy a közös üzem azt tegye, ne pedig áruként termelje a teljesítményt a piacra, profit céljából.”³³ E fogalom a szövetkezet tevékenységének közösségi jellegét domborítja ki a nyereségközpontúsággal szemben.

Teljes és általános definíciót aligha fogunk találni, a meghatározások azonban mindenképpen közelebb visznek a szövetkezet lényegének, gazdasági és társadalmi rendeltetésének megragadásához. Sokat elárul a meghatározás lejegyzésének időpontja is.

SZILÁGYI a hatvanas évek szövetkezeteinek képét tárja elénk, amikor úgy fogalmaz: „A szövetkezet fizikai személyek egyesülése által gazdasági tevékenységük előmozdítása céljából létesített és fenntartott közös vállalat (üzem), amelyet változó számú és egyenlő jogú tagok használnak és igazgatnak.”³⁴ Az alapelvek ismeretében már tudjuk, hogy ebből hiányzik – többek között – az önkéntesség elve és a tagok függetlensége.³⁵ Véleményem szerint továbbá a szövetkezet kettőssége igazán itt sem kerül kifejeződésre, és nem elég hangsúlyosak a szociális jellegű célok sem.

³² NAGY, 1986: 54.

³³ IHRIG, 1964: 12., hivatkozik rá: SZABÓ, 2011: 77.

³⁴ SZILÁGYI, 1968: 90., hivatkozik rá: SZABÓ, 2011: 61.

³⁵ SZABÓ, 2011: 61.

A szövetkezetek elvi fogalmának meghatározását célzó kísérletek nemcsak a szövetkezetek tevékenységét vizsgáló szerzők tollából születtek. Nem elhanyagolhatók a közgazdasági, a társadalompolitikai és a történeti jellegű definíciók sem. A közgazdasági megközelítés szerint a szövetkezet „*gazdasági egyesülés*”, mivel ügyvitelét tekintve a gazdasági társuláshoz (vállalathoz) hasonlatos, míg személyi oldalát vizsgálva a személyi egyesüléshez áll közel. A társadalompolitikai elemzés azt vallja, hogy a szövetkezet nem gazdasági-társadalmi rendszerként, hanem valamely társadalom egyik gazdasági-társadalmi egységeként értelmezendő (ld. később ERDEIMÉL). A történeti elgondolás – meglehetősen szemléletesen – a szövetkezés geneziséét írja le, melyben a szülőpár egyike a szolidaritást, a tisztas munkát személyesíti meg, a másik pedig a részvényesekhez hasonló vállalkozó szellemű embereket fogja össze. E kettőből alakult meg a szövetkezet.

A legkomplexebb azonban mégis az SZNSZ 1995-ös Állásfoglalásában található megfogalmazása, amely a szövetkezeti identitás állandóságát és dinamizmusát is figyelembe véve született: „A szövetkezet olyan személyek *autonóm* társulása, akik *önkéntesen* egyesültek abból a célból, hogy közös *gazdasági, társadalmi és kulturális szükségleteiket* és törekvéseiket *közös tulajdonú és demokratikusan irányított* vállalat útján megvalósítsák.” Az ENSZ, az ILO, valamint az EU a fenti állásfoglalást egyedül érvényes meghatározásnak tekinti, s ez egyben azt jelenti, hogy hazánkban is, országgyűlés határozat nyomán kötelező jelleggel kell alkalmazni a jogi szabályozáskor.³⁶

A szövetkezet céljáról bővebben lesz szó a későbbiekben, a kettősség mibenlétének részletezése kapcsán.

III. 4. Összegzés a szövetkezeti alapelvekről, alapértékekről, valamint a szövetkezet fogalmáról

A szövetkezet fogalmára, az alapelvekre és az alapértékekre, vagyis a szövetkezeti identitásra vonatkozó (első) hipotézisem tehát majdnem teljes egészében beigazolódni látszik. Ugyanis az egykori és a jelenlegi alapelvek egyik része az *eredményes gazdálkodásra* való törekvést fogalmazza meg, másik része pedig a *társadalmi elvárásokhoz* igazodva született meg. (Ez a megállapítás már elének tárja a szövetkezetek kettős jellegét, amely a következő fejezet témája.)

³⁶ Szövetkezeti identitás. http://www.szovetkezetikutato.hu/szovetkezeti_identitas.php

Az alapértékek tekintetében azonban az általam vártnál nagyobb dinamizmus figyelhető meg: a legfontosabb alapértékek valóban nem változtak, folyamatos újragondolásuk viszont legalább olyan fontos, mint az alapelvek esetében.³⁷

Az alapelvek–alapértékek és a szövetkezet *törvényi* fogalma között *is* valóban szoros a kapcsolat, hiszen a jogalkotó kezében van a kulcs, a lehetőség s egyben a kötelesség, hogy a változásokat mindenkor szem előtt tartva olyan törvénnyel szabályozzon, amely a szövetkezet időtálló, eredeti vonásait megőrizve időről időre megújulásra képessé teheti e jogintézményt. Meglátásom szerint ugyanis – egyébként egyáltalán nem elhanyagolható módon – „csak” a gazdasági-társadalmi viszonyok változtak, a szövetkezet, a szövetkezés lényegileg ugyanaz maradt. Ezt erősíti meg GÉRÓ Imre is.³⁸

IV. Gazdasági vagy társadalmi szervezet? – a szövetkezet kettősségének mibenléte

IV. 1. A kettősségről általában (szervezet, tevékenység, működés)

OTDK-dolgozatom elején felállított hipotézisemben (H. 3.), a szövetkezetek sui generis jellegének felvázolásakor a gazdasági és társadalmi célok együttesét emeltem ki, s a dolgozat első fejezetében, az alapelvek, az alapértékek, illetve a szövetkezetfogalom kapcsán is több alkalommal esett szó a szövetkezetek kettős karakteréről. Nem véletlenül, hiszen az előbbieket szervesen kapcsolódnak egymáshoz.

A szövetkezetek „különbözősége” egyébként pedig gazdasági lényegükből és jogi természetükből fakad.³⁹

Szakmai körökben minden bizonnyal élénk vitákat váltana ki, hogy a gazdasági vagy a társadalmi oldal az erősebb. Egyértelmű és „megnyugtató” válasz azonban véleményem szerint régen sem született volna, és talán ma sem tudnánk határozottan és hitelesen érvelni az egyik vagy a másik nézőpont szerint. Egyrészt azért nem, mert okfejtésünk akarva-akaratlanul is sokkal inkább szubjektív, mint objektív indokokon alapulna: mindegyikünk mást és mást találna érdemesnek kiemelni. Másrészt pedig az is nyilvánvaló, hogy korszaktól függően eltérő lenne e képzeletbeli vita végeredménye. S ha – tegyük fel – egy-egy időszakra vonatkozóan le is tudnánk vonni néhány következtetést, az elmélet – vagyis a jogszabályi

³⁷ Ld. még: MOHÁCSI – SZABÓ – SZEREMLEY, 2000: 34.

³⁸ GÉRÓ, 2009: 31.

³⁹ RÉTI, 2001: 92.

környezet, a jogalkotó szándéka –, valamint a gyakorlat – azaz a tényleges szövetkezeti működés – között feszülő ellentmondásokba botlanánk.

A bizonytalanság fő oka viszont nem is annyira a szakértelem hiányában, hanem legfőképpen abban keresendő, hogy: „A szövetkezet *lényegénél fogva* kettős természetű.”⁴⁰ Azaz sem a gazdasági, sem a társadalmi jellegű vonások nem hagyhatók ki a szövetkezetek jellemzésekor. A kettős célkitűzés a szövetkezet *komplex tartalmát* jeleníti meg.⁴¹ Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ez nemcsak a törvényi szabályozás szintjén, hanem a már részletesen tárgyalt nemzetközi szövetkezeti alapelvekről is rendelkező állásfoglalásokban is tükröződik.⁴² Az Európai Unió európai szövetkezetekre vonatkozó rendelete⁴³ is az összetett célkitűzést hangsúlyozza.⁴⁴

Fontos rögzítenünk még, hogy a szövetkezetek kettős jellegét mind a közgazdasági, mind a jogi szakirodalom osztatlanul elismeri. A szövetkezet a tagság vállalata és annak társadalmi szervezete is egyben. E kettő „elszakíthatatlan összefüggésben áll egymással”.⁴⁵

ERDEI ennek kapcsán azt vallotta, hogy „a szövetkezetek párhuzamos jellegéből”, illetve „a különleges szövetkezeti szervezési elvekből” az következik, hogy „a szövetkezetek mint gazdasági szervezetek mindig valamilyen szélesebb társadalmi alapra támaszkodnak.”⁴⁶

(S ha találunk is olyan forrást, amely – első látásra – *inkább* társadalmi jellegű, közösségközpontú vállalként definiálja a szövetkezeteket, az azzal indokol, hogy azok nem az *egyéni* szintű megtérülést, hanem a *közös* hasznok elérését célozzák meg.⁴⁷ Ez alatt viszont nyilvánvalóan az *anyagi* hasznot is kell értenünk.)

A kettősség NAGY László szerint több síkon jelentkezik, mégpedig a szövetkezet

1. makroszférában elfoglalt helye,
2. mikroszférában elfoglalt helye,
3. célja,
4. vezetése,
5. tagjainak pozíciója, illetve

⁴⁰ NAGY, 1986: 122.

⁴¹ BAK, 2014: 25.

⁴² Ld. pl. a korábban említett Manchesteri Állásfoglalást, ill. a Centesimus Annus c. enciklikát.

⁴³ Az Európai Szövetkezet Statútumáról szóló 1435/2003 EK Rendelet

⁴⁴ BAK, 2014: 26.

⁴⁵ HEGEDŰS, 1972: 618.

⁴⁶ ERDEI, 1977: 244.

⁴⁷ BORZAGA, C. – DEPEDRI, S. – TORTIA, E., 2009: 3.

6. jogi szabályozása tekintetében. (Ez utóbbiról külön, a következő fejezetben szólok.)

A továbbiakban a kettősség mibenlétét e szempontok alapján elemzem, azonban nemcsak a szocializmus időszakára vonatkozóan, hanem történeti előre- és visszatekintéssel is élve.

1-2. Az 1980-as évek derekán született könyvében NAGY László a szövetkezet *makroszférában elfoglalt helyén* az eddig említetteket, vagyis a gazdasági szektor és a társadalmi mozgalom együttesét érti. A szövetkezet tevékenysége makroszinten szerves része volt az akkori szocialista gazdaságnak, s ma is kisebb-nagyobb szerephez jut a gazdasági életben, még akkor is, ha a régi értelemben vett, néhány évtizeddel ezelőttihez hasonló szövetkezeti „mozgalomról” már nem beszélhetünk. A szövetkezeti működés *mikroszinten*, a szervezeten belül, azaz az egyes tagok tevékenységének viszonylatában is jelentőséggel bír, a tagi gazdálkodás eredményességének előmozdításával, amelynek egyik klasszikus eszköze például a közvetítő kereskedelem kiiktatása. A szocialista társadalmi rendszerben a szövetkezet – mikroszinten – nemcsak a tagok társadalmi tevékenységét megvalósító szervezete volt, hanem – makroszinten – „a szövetkezeti tagság egészének mozgalma”⁴⁸, annak alapszervezete is.

A szövetkezetek jelentősége abban is kifejezésre jut továbbá, hogy eltérő, ellentétes érdekeltségű gazdasági szereplőket, pozíciókat (tulajdonos – munkavállaló/fogyasztó/bérlő) kapcsolnak össze oly módon, hogy az emberek egy csoportját valamely közös érdek alapján kovácsolják eggyé, tömörítik egy szervezetbe.⁴⁹

3. A társadalmi funkció különös jelentőséggel bírt a szocializmus idején. Eltérések azonban itt is mutatkoztak. Míg a mezőgazdasági szövetkezetek vonatkozásában „a szövetkezeti parasztság szocialista tudatának, erkölcsének fejlesztése”, az ipari szövetkezetek esetében pedig „a volt kisárutermelőknek a szocializmus útjára való vezetése” szerepelt célként, addig a fogyasztási szövetkezetekben már nem osztályjellegű feladatok, hanem „a lakosság meghatározott és azonos érdekű rétegének mindennapos érdekeihez fűződő” célok képezték a szövetkezetek társadalmi lényegét.⁵⁰

Meglátásom szerint viszont hiba lenne az állítanunk, hogy a szocializmusban a szövetkezetek társadalmi jellege sokkal hangsúlyosabb lett volna a gazdasági oldalhoz képest. Ennek bizonyítására a következőket érdemes alapul vennünk.

⁴⁸ NAGY, 1986: 127.

⁴⁹ Uo. 126. o.

⁵⁰ Uo. 136-137. o.

A társadalmi funkcióként megjelenő egyik cél, a szocialista gondolkodásmód terjesztése, megszilárdítása kevéssé nevezhető a klasszikus, szolidáris jellegű alapelvekhez és alapértékekhez hasonlatosnak. Mindössze annyit jelent, hogy – amint az első fejezetben írtam – minden állam, így a szocialista országok is több-kevesebb eltéréssel a saját képükre formálták a szövetkezeti eszmét. A szocialista nézetek szövetkezeti működésbe történő integrálása egyébként is sokkal inkább ideologikus, mint a szövetkezeti működéshez szervesen, szükségszerűen kapcsolódó intézkedésnek minősíthető. Az akkori szövetkezeti törvény ráadásul elsőként nevesíti a fentieket, s csak azok után említi a tagi érdekek szolgálatát: „A szövetkezet társadalmi célja a tagok szocialista életformájának és gondolkodásmódjának fejlesztése, valamint érdekeik szolgálata.”⁵¹ S ne felejtjük el azt sem, hogy a *tervgazdaság* megvalósítása és támogatása is éppúgy a szocialista ideológia részét képezte, s a Magyar Népköztársaság gazdasági rendjében igen fontos helyet foglalt el a szövetkezeti szektor. A törvény preambuluma is különös hangsúlyt fektet ennek tudatosítására, mégpedig – csak néhány példát kiragadva – a következő hívószavakkal: „... a szövetkezetek (...) előmozdítják tagjaik anyagi jólétét és a szocialista életforma kibontakoztatását”, valamint „a szocialista elvek szerint szervezik tevékenységüket”. Sőt: „A szövetkezet a szocialista gazdálkodás egyik – az állami vállalattal egyenrangú – vállalati formájává fejlődött.”

Ráadásul a szövetkezeteknek csupán a *gazdasági* céljukat tekintve is kettős vetületük van: „alulról” a tagok által körvonalazódnak az éppen aktuális szükségleteknek megfelelően, „felülről” pedig az állam nyújt támogatást a megvalósításukhoz, úgy, hogy az egyéni érdekek mellett a közérdek is érvényre juthasson.⁵² Tehát a szocializmus eszméi a szövetkezeteknek nemcsak a társadalmi, hanem a gazdasági oldalát is legalább ennyire áthatották. S ilyenformán nem mondhatjuk, hogy a szocialista éra szövetkezetei „társadalmiasabb” jellegűek lettek volna, még akkor sem, ha az akkori „közösségi szemlélet” dominanciája számos területen nyilvánvaló.

Egyébiránt GÉRÓ szerint „a szövetkezeti mozgalom a kapitalista fejlődés szülötte”, amely ugyan „létrejöttétől kezdődően antikapitalista jellegű, de nem magántulajdon-ellenes volt.” A szövetkezetek tömeges megalakulása egyfajta válaszreakcióként értékelhető a tőkekoncentráció, a kisebb gazdasági egységek elnyomására és az egyre súlyosbodó szociális

⁵¹ 1971. évi III. törvény a szövetkezetekről, 2. § (2) bekezdés

⁵² NAGY (szerk.), 1978: 9.

problémák orvoslására.⁵³ Ezekre tekintettel „a szövetkezetek szociális szerepvállalása egyre inkább felerősödött.”⁵⁴ Annál is inkább, mivel a szövetkezetek – a vállalatokkal ellentétben, amelyek túlnyomórészt az ipari szektorban, az ipari forradalom okozta koncentráció és centralizáció eredményeként jöttek létre – főként a kisárutermelők tömeges elszegényedésével összefüggésben, elsősorban a mezőgazdaságban, illetve az ahhoz kötődő tevékenységek (hitel, beszerzés, értékesítés, feldolgozás) végzése céljából alakultak meg.⁵⁵

Végül pedig azt is meg kell említenünk, hogy: „...az 1990 előtti szövetkezetek nem hasonlíthatók az elmélet alapján a nyugati szövetkezetekhez”.⁵⁶ Ennél radikálisabb az az elgondolás, amely szerint „a szövetkezés elve végzetesen kompromittálódott, annyira, hogy most talán valami új szót kell keresni az új típusú, nem kolhozmintájú szövetkezetek megnevezésére.”⁵⁷ Ezzel meglehetősen nehéz egyetérteni, hiszen – amint azt a szövetkezeti alapelvek és alapértékek összegzésénél írtam – a szövetkezetek éppen azért (is) bizonyultak sikeres jogintézménynek, mert a változó gazdasági-társadalmi viszonyok között is életképesek tudtak maradni.

4. Mivel „a szövetkezeti vezetés a vállalati és a társadalmi szervek vezetésének fő vonásait egyesíti (...), a vezetési feladatok is kettősek. (...) A szövetkezet vezetési struktúrája szervezetiileg és a vezetési jogosítványokat tekintve a testületi és egyszemélyi vezetés ötvözete.” A legfontosabb ügyekben a testületi szervek (közgyűlés, részközgyűlés, küldöttgyűlés, igazgatóság, felügyelőbizottság), az operatív ügyekben a testületi szerveknek alárendelt vezetők a döntés joga.⁵⁸

5. A szövetkezet tagja alapértelmezésben egyszerre tulajdonos és közreműködő is a szövetkezetben. A kettősség tehát a tagsági viszony síkján abban nyilvánul meg, hogy a tag kétféle minőségében, vagyis egyfelől a szövetkezet irányítójaként, másfelől pedig a szövetkezet által nyújtott szolgáltatások elsődleges igénybevevőjeként folytatja tevékenységét. Így a személyes elem az, ami igazán meghatározó a belső jogviszonyok, illetve a szolgáltatások oldaláról egyaránt.⁵⁹ Ezt a megállapítást látjuk majd visszaköszönni néhány sorral lentebb a kereskedelmi társaságok NIZSALOVSKY-féle csoportosításánál is, és

⁵³ GÉRÓ, 2009: 16.

⁵⁴ BAK, 2012: 45.

⁵⁵ DOMOKOS, 1979: 5.

⁵⁶ KISPÁL-VITAI, 2006: 82.

⁵⁷ MIKLÓSSY, 1999: 281., hivatkozik rá: GÉRÓ, 2009: 15.

⁵⁸ NAGY, 1986: 137.

⁵⁹ ROMÁN, 2009: 169.

ezt támasztja alá az is, hogy míg a gazdasági társaságok a profitra törekednek, a tagok tevékenységétől elhatároltan, attól függetlenül, addig a szövetkezetek a tagjaik gazdálkodását segítik, sőt kimondottan e célból jönnek létre.⁶⁰

Ez alól viszont – egyáltalán nem mellőzhető – kivétel a befektető tagi minőség. E jogintézmény ugyanis nélkülözi a személyes közreműködés követelményét. Az esetek többségében a tagoknak valóban kettős a kötelezettségük, azonban – ahogyan arról már korábban szó volt – e típusú kettősségnek a szövetkezet fogalmában történő említése már kifogásolható, a befektető tagok „különállóságára” figyelemmel.⁶¹

A fentieken túl azt is fontos rögzítenünk, hogy „a szövetkezet alapegysége a tag, aki vagy ember vagy embercsoport. Ez az emberi személyiség-alap az egyike azoknak a fő vonásoknak, melyek megkülönböztetik a szövetkezetet más tőkeérdekek által irányított cégektől.”⁶² A tagok pedig nem egyszerűen munkahelyként vagy tőkebefektetésként tekintenek a szövetkezetre, hanem „többlétszolgáltatásra” is számítanak.⁶³

A következőkben a szövetkezetek gazdasági/társadalmi jellegének meglehetősen nehézkes meghatározhatóságára vonatkozó gondolatmenetet folytatom. Tisztán a törvényi szabályozásból kiindulva legalább annyit azért kijelenthetünk, hogy például az 1875. évi XXXVII. tc. már önmagában azzal, hogy a kereskedelmi társaságok között sorolta fel a szövetkezeteket, némiképp a jogintézmény gazdasági oldalát domborította ki jobban. Ha azonban hozzátesszük, hogy KUNCZ Ödön szerint a szövetkezet „kereskedelmi társasággá vedlett egylet”, a kérdés már mégsem ennyire egyértelmű.⁶⁴

Ráadásul a kettősség egy újabb szinten, a szövetkezetnek *csupán a gazdasági vonatkozású ismérveit vizsgálva is* megjelenik. IHRIG meglátása szerint ugyanis a *szövetkezeten kívüli* viszonylatokban a fő törekvés a *profitszerzésre* irányul, *belül* viszont a *szükségletkielégítés* a meghatározó, aminek pedig a gazdaságin kívül természetesen társadalmi vetületei is vannak.

IHRIG elgondolása egyébként az individualisztikus (gazdasági) elméletek körét gazdagítja. Ezek értelmében a szövetkezetek a túlzott gazdasági szabad(os)ság megfékezésére hivatottak, s emellett a fogyasztói igényeknek megfelelően hozzák összhangba a termelést és

⁶⁰ TÖRÖK (szerk.), 2007: 65.

⁶¹ BAK, 2014: 27.

⁶² HAGEN, 2004, hivatkozik rá: GÉRÓ, 2009: 35.

⁶³ PETRIK, 1988: 1040.

⁶⁴ KUNCZ, 1948, hivatkozik rá: FEKETE, 2009: 4.

a fogyasztást – ezáltal pedig a piacgazdálkodás elve helyett a szükségletgazdálkodást részesítik előnyben.⁶⁵

Jó néhány európai uniós tagállamban a szövetkezetek egyébként az ún. harmadik szektor, azaz a *szociális gazdaság* szereplői. (Véleményem szerint említésre méltó, hogy *eltérő jogrendszerű* országokban, így például Angliában, Franciaországban, Spanyolországban, Portugáliában, Belgiumban és Svédországban egyaránt ez a vélekedés az irányadó.) E gazdasági rendszer alapelvei – így többek között a sokszor említett szolidaritás, a demokrácia és részvétel, továbbá az autonómia és függetlenség – pedig nagymértékű hasonlatosságot mutatnak a szövetkezés e pályamunkában már viszonylag részletesen tárgyalt alapelveivel és alapértékeivel.

A hagyományos magyar koncepció – vélhetően a Kereskedelmi Törvény hatására – ezzel szemben határozottabb álláspontot képvisel: a szövetkezetet a gazdasági társaságok közé sorolja. Ismeretes, hogy hazánkban volt is törekvés szakmai-jogalkotói részről a szövetkezetek gazdasági társaságokról szóló törvényben történő szabályozására. Ennek útját állta azonban a meglehetősen erős politikai és érdekképviselési lobbí.⁶⁶ Egy forrás viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy a szövetkezési kultúra jóval magasabb szintet ért el, mint a társasági kultúra, főleg az állampolgárokat tekintve. A szövetkezet csak a szervezeti keretben történő közös gazdálkodás miatt nevezhető társaságnak.⁶⁷ Mindenesetre PRUGBERGER kitartott amellett, hogy a szövetkezeteknek a gazdasági társaságokról szóló törvényben (akkor: 1988. évi VI. törvény) kellene helyet kapniuk. Dogmatikailag ugyanis a szövetkezet szabályozására magánjogi társaság, egyesület, jogi személyiség nélküli vagy azzal felruházott kereskedelmi társaság formájában egyaránt lenne lehetőség. A lényeg annyi, hogy a szövetkezet az önszerveződés és az egyenlőség elvére épüljön.⁶⁸ S a szövetkezeteket egyébként „nem általában kell hasonlítani a társaságokhoz, hanem mindig a társaság valamelyik formájához”.⁶⁹

Érdekes, hogy ROMÁN Róbert – a szövetkezeteket a gazdaság jogalanyaiként vizsgáló írásában – kifejezetten *problémaként* veti fel és a jogalkotó hibájának tulajdonítja a határozottság hiányát a 2006. évi szövetkezeti törvényben. A jogszabály rendelkezéseiből azt a következtetést vonja le, hogy azokból „... egyértelműen megfigyelhetőek a szövetkezetek

⁶⁵ IHRIG, 1937, hivatkozik rá: GÉRÓ, 2009: 22.

⁶⁶ ROMÁN, 2009: 170-171.

⁶⁷ DOMÉ, 1988: 1043-1044.

⁶⁸ PRUGBERGER, 1996, 21-22.

⁶⁹ DOMÉ – RÉTI, 1999: 61.

gazdasági és társadalmi szervezatként történő aposztrofálásának lehetősége, és az egyértelmű állásfoglalás hiánya.”⁷⁰

Ugyanakkor *a szövetkezetek és a gazdasági társaságok közötti különbség* viszont egészen világos volt az új Ptk.-t megelőző szabályozásban. Ennek kapcsán fontos leszögezni, hogy „a szövetkezet nem egy speciális gazdasági társaság.” A szerző a különbségek feltárásakor lényegében ugyanazokat a szempontokat veszi sorra, amelyeket az előző bekezdésekben kifejtettem, összefoglalásukként pedig a következőket írja: „a gazdasági társaság a *tőkét működteti* a tulajdonos hasznára, a szövetkezet pedig az együttműködésre képes közösségekben meglévő *társadalmi erőforrásokat mobilizálja*. Olyan erőforrásokat, amelyek egyébként az egyének elkülönült működésével nem érvényesülnek.”⁷¹

Az új Ptk.-t tanulmányozva pedig hasonló következtetésre juthatnánk: mivel a törvény közös, azaz a szövetkezetekre és a gazdasági társaságokra egyaránt kötelező (s ráadásul nem is kevés) rendelkezést tartalmaz a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok formájában, nyilvánvalóan a hasonlóságot s nem a különbséget erősíti az egyes formák között. Azaz a szövetkezetet a gazdasági társaságokhoz közelíti. Hasonló véleményen van az új Ptk. szövetkezetekre vonatkozó szabályait felvázoló egyik írás is, amikor kijelenti, hogy a szövetkezetekkel kapcsolatos rendelkezések „a jogi személyek szabályozásának egyetemlegessége miatt” „kényszerű igazodásba” állnak. (Ezt ellensúlyozza viszont „a korábbi Sztv. módosított változatának hatályban tartása”.⁷²) Azonban mégsem kell feltétlenül kedvezőtlennek értékelnünk a jelenlegi helyzetet, hiszen előnyökkel is számolhatunk: „A korábbi ideológiai, politikai vitákkal terhelt szabályozást felváltja egy klasszikus, a civilszabályozásba ágyazott, és így védettebb, időállóbb minőségi garanciákat adó Polgári Törvénykönyv.”⁷³

A szövetkezetek gazdasági relevanciájának kiemelése egyébiránt nem új keletű, hiszen a szövetkezetek teljes joggal szerepeltek 1875-től a kereskedelmi társaságok között, mivel utóbbiak négy típusa „a szervezet szempontjából logikusan zárt rendszert alkotott”⁷⁴. Fontos még, hogy a szövetkezeti jog Magyarországon első ízben a Kereskedelmi Törvénybe foglalva jelent meg, még ha az – NAGY Ferenc szerint – nem is felelt meg teljes mértékben a kor

⁷⁰ ROMÁN, 2009: 174.

⁷¹ Uo. 172. o.

⁷² FEKETE, 2013: 4.

⁷³ ZSOHÁR, 2012: 73.

⁷⁴ FEKETE, 2009: 8.

kívánalmainak.⁷⁵ A magam részéről viszont úgy vélem, hogy mindenképpen mérföldkőnek számít a hazai társasági jogi fejlődésben. (Hazánkban az első szövetkezet 1851-ben Besztercén alakult meg takaré-, kisegítő-, ill. hitelegyletként.⁷⁶ Első szövetkezeteink – a rochdale-ihez hasonlóan – külön törvényi szabályozás nélkül kezdték meg működésüket a Kereskedelmi Törvényig, amely aztán az rt. szabályait – melyek szubszidiáriusak voltak – alapul véve állapított meg még speciális szövetkezeti szabályokat.) Egyébiránt „a szöv. (gazdasági szempontból) legnagyobb ellenlábasa a rt.-nak”, ezért ha fel akarja vele venni a versenyt, „kénytelen magára ugyanazt a szervezetet öltetni, amely a rt.-nak adta meg a hatalmas erőt.”⁷⁷

	személyegyesítő	tőkeegyesítő
individualisztikusan szervezett	közkereseti társaság	korlátolt felelősségű társaság
kollektivistikusan szervezett	szövetkezet	részvénytársaság

2. sz. táblázat: A kereskedelmi társaságok jogi szempontú csoportosítása. NIZSALOVSKY Endre alapján⁷⁸ saját szerkesztés

Mindezzel együtt azonban aligha mondhatjuk, hogy a szövetkezet (tisztán) gazdasági szervezet lenne, amely egyébként – mintegy *mellékesen* – valamelyest megkönnyíti tagjainak boldogulását. Ugyanis a korábban kifejtett szövetkezeti elvek és értékek – mindenekelőtt a szolidaritás, amely több elvet is magában foglal –, legalább olyan fontos alapkövei a szövetkezeti működésnek, mint annak a szintén fontos ténynek a hangsúlyozása, hogy a szövetkezet igenis képes a gazdasági életben való helytállásra. KARNER azt állítja, hogy az állam szociális feladatokat ellátó rendszerébe a szövetkezetek szociális tevékenysége is beletartozik.⁷⁹ Az ún. LAIDLAW-jelentés ezt a következőképpen fogalmazta meg: „a gazdasági célok és a társadalmi eszmék együttes meglétének koncepciója a szövetkezeti filozófia egyik oszlopa.”⁸⁰

S valóban: ha arra gondolunk, hogy az emberi tevékenység, munka szervezeti (illetve cél szerinti) értelemben vett formái körében két fő alaptípust különböztetünk meg, mégpedig a kizárólag gazdasági célokat megvalósító, teljes mértékben nyereségérdekelte gazdasági társaságok csoportját, illetve a szociális, kulturális, oktatási, azaz nonprofit területen

⁷⁵ FÜLÖP – BOROS, 1947, hivatkozik rá: FEKETE, 2009: 2.

⁷⁶ FÜLÖP – BOROS, 1947, hivatkozik rá: SÁRINÉ SIMKÓ (szerk.), 1994: 13.

⁷⁷ KUNCZ, 1928: 491-492.

⁷⁸ NIZSALOVSKY, 1948, hivatkozik rá: FEKETE, 2009: 8.

⁷⁹ KARNER, 1996: 23.

⁸⁰ NAGY, 1986: 123.

tevékenykedő társadalmi szervezeteket. A szövetkezet azonban „képes ötvözni a gazdálkodási funkciót a kulturális, szociális, közösségszervező funkcióval.”⁸¹, és ezáltal – a két előző mellett – egy harmadik, teljesen önálló alaptípust képez.

A szövetkezeti tevékenység ugyanis mindenkor a tagok, a társadalom igényeihez igazodik, azaz a közösségi érdekek hozzák létre a szervezetet és indítják el a gazdasági tevékenységet. Egyik oldal sem tehető tehát zárójelbe!

IV. 2. Állami támogatás kontra autonómia

A jogi szabályozás, azaz az állami és az önszabályozás egységének témaköre ugyan a kettősséget is érinti, viszont azon túlmutató további kérdéseket egyaránt felvet.

E tekintetben alapvetően két dolog vetekszik egymással: „Egyrészt van egy »ortodox« állami vállalatias és munkajogias modellű nagyüzemi kollektív tagi munkavégzést szabályozó, jogforráson nyugvó tételesjogi rendezés /lex iuridica/ és van egy, a szövetkezeti gyakorlat által kialakított, belső szabályzatokba, vagy szerződéses megállapodásokba foglalt tagi vállalkozói munkát preferáló önszabályozás /usus iuridica/.”⁸²

FEKETE József egy nagyon fontos alapvetést rögzített a szövetkezés állami támogatásának fontosságáról. „A szövetkezetek sikereit, vagy kudarcait nemcsak aktivitásuk: önszerveződésük, önirányításuk, vagyis működésük mikéntje, hanem a szűkebb és a tágabb környezet szimpátiája, esetleg ellenszenve, az adott gazdasági feltétel, a szövetkezet-ellenes lobbi sokféle módon formálta.” FEKETE a szövetkezeti szabályozási rendszer pilléreiként egyébként három elemet említ: a jogi szabályozást, a jogszabályi környezetet, illetve a jogszolgáltatás minőségét.⁸³ Azaz a szövetkezés jövője nemcsak a szövetkezeteken múlik. Az állam, a kormányok hozzáállásán áll vagy bukik e vállalkozási forma sorsa s – ne feledjük – tagjainak (egyben a társadalom tagjainak!) megélhetése, boldogulása is.

A szövetkezeti jog első korszakában (1875-1946) a Kereskedelmi Törvénycikk mellett még egy általános (az 1947. évi XI. törvénycikk a szövetkezetekről) és öt kiegészítő, részterületet szabályozó törvény(cikk) született. Ezek alapvetően kedvező feltételeket biztosítottak a szövetkezetek fejlődéséhez. A Tanácskormány alatt ezzel szemben a különböző szövetkezeti típusok visszaszorítása, felszámolása, valamint a földosztással létrejövő kisbirtokosok tömörítésére hivatott termelőszövetkezetek rendeleti úton való kikényszerítése

⁸¹ ROMÁN, 2009: 172.

⁸² PRUGBERGER, 1987: 137.

⁸³ FEKETE, 2008: 2.

volt jellemző. Ennek kapcsán azonban szerencsére csak rövid, átmeneti időszakról beszélhetünk.⁸⁴

Mint azt az előző alfejezetben is láthattuk, a szövetkezetek évtizedekig a szocialista-kommunista állam egyik kiemelt jogintézményeként funkcionáltak, a pártvezetés által különös figyelemben részesültek. Ez megnyilvánult többek között az *önálló* szövetkezeti szektor elismerésében, illetve abban is, hogy a szövetkezetek meghatározó szerepet töltöttek be a szocializmus építésében⁸⁵ s így végső soron a szocialista ideológia terjesztésében.

Ez – az akkori viszonyok ismeretében – nem is meglepő, hiszen a vezetők igyekeztek a gazdaság és a társadalom egészét minél közvetlenebb állami irányítás alá vonni. Nem volt kivétel ez alól például az állami vállalat sem, ám az állami és az önszabályozás kettőse szűkebb keretben érvényesült, mint a szövetkezetek esetében. Emögött az az egyszerű magyarázat áll, hogy az állami vállalat – mint az állam „sajátja” – *tulajdonosi és közhatalmi* minősége okán is kapcsolódott az államhoz. Sokkal inkább beszélhetünk azonban a szövetkezet viszonylagos önállóságáról, tekintve, hogy a szövetkezet tulajdonosi jogait és kötelezettségeit a tagság gyakorolta, azaz az állam eleve *csak a közhatalmi* minőségében tűnhetett fel szabályozóként. Ez természetesen nemcsak mennyiségi, hanem minőségi különbséget is jelentett. Mindezek ellenére azonban már a szocializmusban is megfogalmazódtak olyan vélekedések, amelyek az önszabályozás szükségesnél alacsonyabb mértékét (s így a különböző típusú szövetkezetek sajátosságainak nehezebb érvényesíthetőségét), illetve a kötelezően elkészítendő belső szabályzatok magas számát illették kritikával.⁸⁶ Az állami irányítás – a fentiekkel összhangban – tehát azért volt kiemelten szükséges, hogy a szövetkezetek valamennyi funkciójukat (a népgazdasági és vállalatgazdasági feladatok, illetve a tagsági kollektíva érdekében végzett társadalmi feladatok körében) a kívánt mértékben betölthessék.⁸⁷ Ha mérlegre tesszük a szövetkezetek szocializmus-korabeli „virágzását” és az emögött álló ideológiát, hihetünk az alábbiaknak: „... a szövetkezeti mozgalom – minden »szocialista« vonása és jellegzetessége ellenére is – jelentette az *egyetlen valamirevaló alternatívát* az állami ipar mindenhatóságával szemben.”⁸⁸

A rendszerváltás a szövetkezeti forma kiüresítését hozta magával (aminek szükségszerű, ám nem kívánatos velejárója volt „a szövetkezeti rendszerfejlesztés hiánya” is),

⁸⁴ FEKETE, 2009: 5.

⁸⁵ 1971. évi III. törvény a szövetkezetekről, preambulum

⁸⁶ NAGY, 1986: 142.

⁸⁷ PRUGBERGER, 1985: 71.

⁸⁸ AVVAKUMOVITS – HOLCZINGER, 1992: 3.

azaz az önszerveződő közösségek helyett a magántulajdonra épülő gazdasági egységek juthattak előnyösebb helyzetbe, noha a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. törvény preambuluma – az Alkotmány 12. §-ának (1) bekezdéséből kiindulva – kimondta, hogy „az állam támogatja az önkéntes társuláson alapuló szövetkezeteket, elismeri a szövetkezetek önállóságát”. Az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény viszont már nem utalt erre. Azonban az 1992. évi szövetkezeti törvények a kényszerszövetkezetesítést elszenvetőknek kívántak kvázi „politikai kárpótlás”-t nyújtani, és emellett még az egykori közös vagyon kft.-kbe történő átmentésének is zöld utat adtak. A „társaságiasodás” tendenciája tovább folytatódott a ’90-es években, majd a 2000. évi CXLI. és a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrésről szóló 2000. évi CXLIV. törvénnyel⁸⁹, mégpedig a szövetkezet kft.-hez való hasonlatossá tételével.⁹⁰

Az állam által nyújtott anyagi támogatásra kitérve pedig: a mezőgazdasági területen tevékenységet folytatók számára jelentős összeggel első ízben 1999-ben nyílt lehetőség pályázat keretén belül szövetkezet létrehozásához és alapvető működéséhez, a földművelésügyi tárca által nyújtott keretből. A pályázó szövetkezők saját erőforrásuk kétszereséhez juthattak hozzá. A következő feltételeknek kellett megfelelniük:

- legalább 8 fős taglétszám,
- mezőgazdasági termelés,
- minimum ötéves működés,
- valamint a három legjelentékenyebb szövetkezeti alapelv, azaz a nyitottság, önkéntesség, egy tag–egy szavazat elvének érvényesítése.⁹¹

A helyzet – legalábbis a törvényi szabályozást tekintve, elméletben – a 2006. évi szövetkezeti törvény hatálybalépésekor javult némileg, a törvény preambuluma ugyanis jóval hosszabban és tartalmasabban nyilvánította ki az Országgyűlés álláspontját a szövetkezetekkel kapcsolatosan. Eszerint, mivel „a szövetkezeti forma

- nagymértékben képes társadalmi erőforrásokat mozgásba hozni,
- az elkülönült gazdasági szereplők helyzetét megerősíteni,
- közösségi szükségleteket kielégíteni,”

⁸⁹ Az Alkotmánybíróság a törvényt alkotmányellenesnek ítélte, és visszamenőleges hatállyal megsemmisítette, ld. 10/2001. (IV. 12.) AB határozat, ABH 2001.

⁹⁰ SZABÓ Zoltán (2012): *Szövetkezés a vidék jövőjéért*. <http://www.hangyaszo.hu/tudasbazis/gondolatok-szövetkezetek-nemzetkozi-evehez>

⁹¹ SZABÓ Zoltán, 2012: i. m.

kész arra, hogy *ösztönözze a szövetkezést, és állami eszközökkel támogatást nyújtson a szövetkezeti mozgalom továbbfejlődéséhez*. Komoly célok, vállalások fogalmazódtak meg tehát, ez mindenképpen előrelépésnek tekinthető a korábbiakhoz képest. Ennek fényében meglehetősen ellentmondásosnak mutatkozik az, hogy a törvény lényegében elősegítette a szövetkezet társasággá alakulását, mégpedig úgy, hogy azt a jelenlévő tagok kétharmadának szavazatához kötötte (az összes tag kétharmada helyett). SZABÓ szerint e törvény „inkább arról szólt, hogy miként alakulhat át kft.-vé a szövetkezet, mintsem arról, hogy miként működjön szövetkezetként.”⁹² Újabb ellentmondás volt azonban, hogy a közösségi alapra vonatkozó szabályok már inkább megnehezítették a szövetkezet átalakulását.⁹³

Míg a SAPARD-program, illetve a 2004 és 2007 közötti fejlesztési programok végrehajtásakor az jelentette a problémát, hogy a gazdák szövetkezeti összefogásai ki voltak zárva a fejlesztési forrásokhoz való hozzájutásból, addig az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program által nyújtott lehetőségek a saját erő hiánya, valamint a banki hitelezés kondíciói miatt maradtak kiaknázatlanok.⁹⁴

A 2012. január 1-jén hatályba lépő Alaptörvény – a korábbi Alkotmánnyal szemben – már nem tartalmaz rendelkezést a szövetkezetekre vonatkozóan, azaz a legmagasabb szintű szabályozás a törvényekben jelenik meg. (Egyébiránt lett volna igény a szövetkezetek Alaptörvényben történő megemlítésére. A HANGYA Együttműködés a következők beemelését kezdeményezte: „a társadalmi közhaszna alapján az egyének önkéntes szövetkezeti együttműködése különös értéket képvisel”.⁹⁵) Egyes vélekedések szerint azonban az elmúlt két és fél évtized jogi szabályozásának szavai a gyakorlatban nem bírtak igazán nagy jelentőséggel: „A rendszerváltozást követő kormányok a szövetkezeteket az alkotmányban megfogalmazott követelménnyel szemben inkább hátrányosan kezelték vagy csak átmenetileg megtúrták, mint a korábbi szocialista vállalkozás maradványát.” Sőt: „2006-ig a politikai harcok középpontjában álltak a szövetkezetek, különösen a mezőgazdaság területén. Az erőltetett szervezeti átalakítások célja a szövetkezeti közös használatban álló földek megszerzése.” (Az a régóta vizsgált kérdés pedig, hogy a szövetkezetek gazdasági vagy társadalmi szervezetek, ekkor sem volt könnyen megválaszolható, mivel „A tagok

⁹² SZABÓ Zoltán, 2012: i. m.

⁹³ ZSOHÁR, 2012: 67.

⁹⁴ SZABÓ, 2012: i. m.

⁹⁵ SZABÓ, 2012: i. m.

egyoldalú nyilatkozattal történő kiválásának lehetővé tétele gazdaságilag és társadalmilag is meggyengítette a szövetkezeteket.”⁹⁶⁾

A szövetkezeti szakmai körökben szilárdan tartja magát az az elképzelés, hogy a szövetkezetek önszabályozó jellege mellett ésszerű mértékű ösztönzés szükséges az állam részéről a szövetkezés támogatására. (Ezzel ellentétes véleményen van viszont Alexander LAIDLAW, aki úgy fogalmaz: „Az állami pénz a halál csókja a szövetkezeteknek.”⁹⁷⁾ Azonban ne feledjük, hogy nem csak az anyagi támogatásra, hanem a megfelelő jogi háttér biztosítására is gondolnunk kell!

SZABÓ Zoltán arra is felhívja a figyelmet, hogy „az állam pozitív hozzáállása nélkül nem várható valódi gazdasági és társadalmi közösséget megerősítő, vidékfejlesztést szolgáló szövetkezeti rendszerfejlesztés”. Ennek keretében pedig alapvetően három kívánalmat említ meg:

1. „a szövetkezet jogi kereteinek az alapelvekhez igazítását, és versenyhátrányának kiegyenlítését,
2. az agrár- vidékstratégián belül a piaci kimenet szövetkezeti preferenciájának ágazati prioritásként történő kezelését,
3. a fentiekhez kapcsolódó intézményrendszer kiépítésének támogatását.”⁹⁸⁾

Az állami (jogi) szabályozás és a belső (ön-)szabályozás összhangja mellett (vagy annak keretében) fontos követelmény, hogy a klasszikus rochdale-i elvek (illetve azok módosult változatai), valamint az európai szövetkezeti elvek is érvényre jussanak.

A szövetkezetek versenyhátránya szintén kettős jellegükből fakad, és mindenképpen bővebb kifejtést érdemel a későbbiekben.

A második pont értelmezésemben arra kíván rámutatni, hogy azoknak a tevékenységcsoportoknak, ágazatoknak, amelyekben a szövetkezetek folyamatosan kiemelkedő sikereket tudnak felmutatni, az egyes ágazati fejlesztési stratégiákban kiemelt szerepet kell kapniuk.

A harmadik elem utalás a hathatósan fellépni tudó szövetkezeti érdekképviselőkre, valamint az adott szövetkezeti tevékenységhez kapcsolódóan hatóságként eljáró központi hivatalok, kamarák, illetve minisztériumok tevékenységének fontosságára.

⁹⁶⁾ ZSOHÁR András (2011): *A szövetkezeti törvénytervezet magyarázata a Ptk. jogi személyekre vonatkozó részében.* <http://ptk2013.hu/szakcikkek/zsohar-andras-a-szovetkezeti-torvenytervezet-magyarazata-a-ptk-jogi-szemelyekre-vonatkozo-reszeben/420>

⁹⁷⁾ NÉMETH, 2012: 21.

⁹⁸⁾ SZABÓ, 2012: i. m.

Korábban néhány mondat erejéig már kitértem a szövetkezetek Polgári Törvénykönyvbe való bekerülésére, illetve arra, hogy ez mintha a gazdasági társaságok „irányába” történő eltolódásukat jelezné. Meg kell azonban említenünk FEKETE József álláspontját is. A Szövetkezeti Kutató Intézet igazgatója, a közgazdaság-tudomány kandidátusa ugyanis a következőképpen látja a helyzetet: „... nem a jogi keret, hanem a mikénti állami szerepvállalás, s a szövetkezeteknek ehhez kapcsolódó együttműködési képessége lehet a meghatározó abban, hogy a jogalkotó milyen szabályozást, ezzel együtt milyen külső feltételrendszert biztosít a szövetkezetek számára. Fontos, hogy a Ptk. korszerű szabályozója, erkölcsi és anyagi ösztönzője legyen a szövetkezetek alapításának és működésének.”⁹⁹ Továbbá felhívja a figyelmet arra a már szintén említett tényre, hogy a 2006. évi Sztv. a társasággá alakulás útját mutatta a szövetkezetek számára.¹⁰⁰

Az új Ptk. szövetkezetekre vonatkozó negyedik részéhez fűzött javaslataiban a szövetkezetek működését, ügymenetét szorosan érintő szabályok mellett szorgalmazta egyfelől a szövetkezetek alapítását, fejlődését támogató *szervezethez és alaphoz*, illetve a szélesebb szövetkezeti integráció megvalósítását segítő *gazdasági központhoz* szükséges jogi feltételek megteremtését. Az ez által biztosított szolgáltatások és kiadások *adókedvezménnyel* történő támogatásának lehetőségét is előírányozta.

Másfelől hangsúlyt fektetett a szaktanácsadással, tájékoztatással és a szövetkezeti eszme terjesztésével foglalkozó szervezetek szerepére, illetve sürgette a szociális gazdaság funkciójának újragondolását az új gazdaság-társadalmi környezet sajátosságainak figyelembe vételével.¹⁰¹

Az mindenesetre elmondható, hogy az érdekképviselői szervek bevonása a szövetkezeti törvények megalkotásába egyre szélesebb teret nyer. Ezt támasztja alá a készülő törvények tartalmára, illetve a már meglévők módosítására vonatkozó számtalan, több esetben foganatosított¹⁰² szóbeli és írásbeli vélemény, tanács, indítványozás. S igaz ez még akkor is, ha a megtett javaslatok persze nem mindig kerültek, kerülnek bele a végleges szövegbe, ld. például a már említett kezdeményezést a HANGYA részéről. (A szövetkezeti érdekképviselők háttérbe szorítása, mondhatni ellehetetlenítése főként a 2000. évi CXLI.

⁹⁹ FEKETE, 2012: 1.

¹⁰⁰ Uo. 3. o.

¹⁰¹ Uo. 4. o.

¹⁰² A MOSZ tagszövetkezeteinek készített Tájékoztató a 2013. évi V. törvény (Ptk.) értelmezéséről és alkalmazásáról. In: Szövetkezés, 2013/1-2., 225.

törvény rendelkezéseire¹⁰³ volt jellemző, amelyek teljes mértékben nélkülözték a jogszabály szóhasználatára szerinti „szövetkezeti szövetségek” egyik legalapvetőbb jogkörét, az egyetértést és a kezdeményezést.¹⁰⁴) A most már szerencsére hosszas társadalmi egyeztetések jelentősége mindenekelőtt abban áll, hogy az érdekképviselők nemcsak a saját, tisztán szakmai, jórészt elfogulatlan állásfoglalásukat, hanem tagjaik – így a szövetkezetek és a szövetkezők – gyakorlati, pozitív és negatív tapasztalatait, valamint jövőre vonatkozó kívánalmait egyaránt közvetítik a „felsőbb szintek” felé. Nehézség viszont, hogy az érdekképviselők viszonylag magas száma miatt nehéz az álláspontok előzetes összehangolása. Ezért fontos az egységes fellépésre való törekvés.¹⁰⁵

Itt kell azonban – közbevetésként – szólnunk a *kötelező* érdekképviselési, illetve kamarai tagságról, amely számos szövetkezetet is érint(ett), nevezetesen azokat, amelyek termelői csoportként működnek. Az érdekképviselési kényszertagságot a termelői csoportokról szóló 81/2004. (V. 4.) FVM rendelet módosításáról szóló 123/2012. (XII. 6.) VM rendelet vezette be, amely a termelői csoportok minősítés iránti kérelem egyik kötelező elemeként említette az agrárgazdasági szövetkezeti érdekképviselési szervben való tagság igazolását.¹⁰⁶ Az FVM rendeletről ez a rendelkezés később kikerült.¹⁰⁷ Szintén az agrárgazdasági tevékenységet folytató szövetkezetekre vonatkoznak a Magyar Agrár-, Élelmiszer-gazdasági és Vidékfejlesztési Kamaráról szóló 2012. évi CXXVI. törvény kötelező tagságot előíró passzusai is.¹⁰⁸

A kötelező kamarai tagság bevezetésének a Vidékfejlesztési Minisztérium közleménye szerint az volt a legfontosabb célja, hogy olyan egységes agrárkamarai szervezet jöjjön létre, amelyben kötelező módon tagok a mezőgazdasági termelők, a termékeket feldolgozók és a kereskedők egyaránt. Ily módon a kamara – az ágazat hatékonyságát és versenyképességét is növelve – az egyes szűk érdekcsoportok helyett a teljes agrár- és élelmiszer-gazdaság általános és együttes érdekegyeztetési fórumává lépne elő.¹⁰⁹ Mindezzel együtt azonban

¹⁰³ Az új szövetkezetekről szóló 2000. évi CXLI. törvény, 86-88. §

¹⁰⁴ ZSOHÁR, 2012: 64.

¹⁰⁵ SZÉP, 1988: 1056.

¹⁰⁶ A termelői csoportokról szóló 81/2004. (V. 4.) FVM rendelet módosításáról szóló 123/2012. (XII. 6.) VM rendelet, 7. § (1) bek.

¹⁰⁷ A termelői csoportokról szóló 81/2004. (V. 4.) FVM rendelet 9. § (4) bek., f) pont

¹⁰⁸ A Magyar Agrár-, Élelmiszer-gazdasági és Vidékfejlesztési Kamaráról szóló 2012. évi CXXVI. törvény, 5. §, (1)-(4). bek.

¹⁰⁹ Módosította a parlament az agrárkamarai törvényt. MTI, 2012. 09. 11. <http://www.jogiforum.hu/hirek/28191>

hátrányként könyvelhető el, hogy az árbevétel szerint sávosan megállapított tagdíj megfizetése több szövetkezet számára komoly nehézséget jelent.

A szövetkezet és tagjai boldogulásában mind a *tagoknak*, mind a *szövetkezetnek*, mind pedig az *államnak* egyaránt nagy szerepe van. A tagok és a szövetkezet vonatkozásában az együttműködés, a szövetkezeti alapelvek és alapértékek érvényre juttatása bír meghatározó jelentőséggel, azaz a valódi (s nem a felülről diktált) érdekek, a kényszerszövetkezetesítés helyett az önkéntesség, az összefogás, a kezdeményező hozzáállás vezethetnek tartós eredményre. Ennek alapján pedig azt gondolhatnánk, hogy „a szövetkezetek ügyéhez az államnak semmi köze, az autonóm szövetkezetek függetlenek az államtól. Ugyanakkor minden függetlenség viszonylagos, hiszen mind az egyének, mind a szövetkezetek maguk is a piac, és az állam által befolyásolt gazdasági-társadalmi térben tevékenykednek.” Vitathatatlan, hogy a gazdasági társaságok minél nagyobb nyereségre törekvésével a legtöbb esetben csak nehezen vehetik fel a versenyt. E hátrány minimálisra csökkentése már az állam feladata.¹¹⁰

Itt kell helyet kapnia a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 193. számú, „a szövetkezetek támogatásáról” című ajánlásának is, amely szintén kiemeli az állami szerepvállalás jelentőségét a szövetkezés jövőjének kedvezőbb alakulása tekintetében. II., illetve III. fejezete a szükséges politikai keretet és a kormányok szerepét fejt ki, valamint a különböző állami politikák alkalmazásának lehetséges eszközeit sorolja fel. Ez azonban természetesen nem önkényes és korlátok nélküli beavatkozást, hanem „a szövetkezeti szervezetekkel, valamint az érdekelt munkaadói és munkavállalói szervezetekkel”¹¹¹ való konzultációt követő intézkedéseket foglalna magában, mégpedig a szövetkezeti elvek, értékek, így az önállóság maradéktalan tiszteletben tartásával is.

Az eddigiek fényében tehát – a vonatkozó hipotézisemben (H. 2.) foglaltakat a fentiekben végigkövetve – azt állapíthatjuk meg, hogy az állami támogatás, patronálás és a szövetkezeti autonómia nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Ami a feltételezéseimhez képest újdonságként adódott, az az, hogy az állami beavatkozás szükségessége is a szövetkezet kettősségének egyik alapeleme, sőt az állam *éppen* a szövetkezetek társadalmi-gazdasági, valamint szociális szerepéből fakadóan „nem lehet közömbös a jövőt illetően”¹¹².

¹¹⁰ SZABÓ, 2012: i. m.

¹¹¹ A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 2002. évi 193. számú Ajánlása a szövetkezetek támogatásáról. <http://szoszov.hu/ilo-ajanlas-a-szovetkezetek-tamogatasarol> 10. § (2)

¹¹² GÉRÓ, 2009: 39.

(Ezért sem tettem e témakört teljesen önálló fejezetbe.) Záróakkorként pedig aligha találnánk szemléletesebb idézetet: „Az állammal partneri és soha sem függőségi viszonyt kell kialakítani az öngazdátás kialakítása, megvalósítása során.”¹¹³

A következőkben arra érdemes keresnünk a választ, hogy miből adódik, illetve miben nyilvánul meg a szövetkezeteknek (az állam részéről) kiegyenlítésre váró versenyhátránya.

V. Versenyhátrány vagy versenyképesség? Szövetkezetek a piaci verseny sodrásában

A pályamunkám élére választott KÁROLYI Sándor-féle idézet a szövetkezet kettősségére a vállalkozási formának a kapitalizmus és a szocializmus közötti pozicionálásával utal. S valóban, volt már szó arról, hogy a szövetkezet a szociális piacgazdaság viszonyaiban tud igazán kiteljesedni. Azonban már évtizedek óta a saját érdekek hajszolásának, a minél nagyobb egyéni profit elérésének időszakát éljük. Ennek számszerűsíthető bizonyítéka, hogy az elmúlt 21 évben 4 401 szövetkezet szűnt meg, ebből 2000 szövetkezet alakult át gazdasági társasággá.¹¹⁴ Nem alakulnak és nem működnek jelentős mértékben és méretekben szövetkezetek. Ez a napjainkra jellemző profitorientált szemlélet kiteljesedése mellett annak szintén nem elhanyagolható horderejű ténynek is betudható, hogy a kollektivizálás, „a *termelőszövetkezetesítés máig tartó hatása* (...) a jelen időszakban is komoly tudati tényező”¹¹⁵ a potenciális szövetkezők számára. Utolsó hipotézisemben (H. 4.) említett elgondolásom a szövetkezés iránti bizalom csökkenésével kapcsolatban tehát nem bizonyult alaptalannak.

Egyes források arra hívják fel a figyelmet, hogy a fejlődő országokban a szövetkezeti fejlődés ugyan sokszor vakvágányra került, ez azonban *nem magának a szövetkezeti modellnek a hibáját* jelenti. Ennek ellenére meg kell említenünk, hogy voltak időszakok, amikor a szövetkezet valójában nem a tagjai tulajdonában álló és azok által ellenőrzött autonóm közösségként, vállalkozásként, hanem gyakorlatilag állami vállalatként működött, szövetkezet néven. Emellett a szövetkezeti mozgalom fellendülése nemegyszer az anyagi érdekeltség előtérbe kerüléséből adódott, és politikai jelleget is magára öltött. A szövetkezetek fejlesztésére szánt forrásokból pedig inkább a középréteg profitált, mint a szegényebbek.

¹¹³ MOHÁCSI – SZABÓ – SZEREMLEY, 2000: 35.

¹¹⁴ FEKETE, 2012: 1.

¹¹⁵ KARÁCSONY, 2005: 3.

Ugyanakkor nemzetközi szinten több példa is ismert arra vonatkozóan, hogy a szövetkezés megoldást jelentett a szegénység felszámolására, de legalábbis csökkentésére.¹¹⁶

Hasonló megállapításokat rögzít FEKETE is, amikor a következőket írja a szövetkezeti jog első korszakáról (1875-1991): „A szövetkezeti forma a tisztességes vállalkozás mellett bizonyos részben a mindenáron nyereszkedő kapzsiságnak is keretet adott. Ez azonban a tágabb jogi környezet állapotára is utal.”¹¹⁷

A szövetkezeti forma versenyképességét pedig több tény is alátámasztja. Többen arra helyeznek különös hangsúlyt, hogy „a meglévő tulajdonosi és gazdálkodási struktúra mellett az egyik leghatékonyabb lehetőséget kínálják a szociális, kulturális és gazdálkodási nehézségek leküzdésében.”¹¹⁸ Mai világunk problémáinak – így a társadalom polarizálódásának, atomizálódásának megfékezése, a demokratikus deficit megszüntetése, illetve a versenyképesség növelése – orvoslása az erőforrások megfelelő módon történő mobilizálása és az ehhez szükséges intézményi keretek biztosítása az állam részéről. A mobilizálható erőforrásokhoz a következők kapcsolhatók: közösséghez való tartozás igénye, innováció, szolidaritás. Ezek megvalósításához az önkéntesség, a demokratikus irányítás és az igazságosság elvei és értékei mentén működő szövetkezés lehet megoldás.¹¹⁹

Egy másik szerző is az erőforrások mobilizálásában látja a globalizáció okozta problémák kiküszöbölését, ennek keretében pedig szintén a szövetkezetek szerepét emeli ki. A társadalom erőforrásainak mozgósításakor ugyanis – a kormányzat hagyományos eszközein kívül – a polgárok, az önkéntes polgári szerveződések aktivitása is rendkívül fontosnak mutatkozik.¹²⁰

ERDEI egy 1937-es írásában kifogásolja, hogy a szövetkezést „mindenfajta gazdasági nyomorúság ellen ajánlják”, miközben a magyar szövetkezetek – vagy az állami, vagy a nagytőkés érdekeltség nyomán – „közönséges monopolkapitalista szervezetekké” váltak, és „csak a monopólium megszerzésében különböznek a kapitalista nagyvállalatoktól”, azaz a gyakorlatban nem valósítják meg az autonómia és az önsegély elvét. Azonban azt is leszögezi: „Kell és lehet szövetkezeteket szervezni!”, csak nem mindegy, hogyan. A „társadalmi tudat kifejlesztése”, a közvetlen segítséget jelentő gazdasági cél kitűzése, „széles

¹¹⁶ SIMMONS, R. – BIRCHALL, J., 2008: 11.

¹¹⁷ FEKETE, 2009: 1.

¹¹⁸ KARÁCSONY, 2005: 3.

¹¹⁹ Uo. 2. o.

¹²⁰ GÉRÓ, 2009: 17.

körü kutatómunka és alapos képzettség” szükséges hozzá.¹²¹ Sőt, később ő maga is amellett érvelt, hogy a szövetkezetnek „bármilyen gazdasági rendszerben, a modern gazdasági fejlődés bármely időszakában, s a gazdasági élet bármely területén helye és szerepe lehet”, egyébként azért, mert: „a szövetkezet nem gazdasági rendszer (...), hanem szervezeti forma”, amely történetileg állandóan változik, s ez a változás attól is függ, hogy a szövetkezet milyen tevékenységet végez.¹²²

A szövetkezetek profitorientált gazdasági társaságokkal szembeni anyagi értelemben vett versenyhátránya persze nyilvánvaló. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a tényt sem, hogy a szociális gazdaság szervezeteinek – így a szövetkezeteknek is – a „sikere nem mérhető kizárólag a *gazdasági teljesítmény* fogalmai szerint (...), mivel ezek a gazdasági teljesítmény mellett nagyon jelentős *társadalmi integrációs*, illetve *értékteremtő*, *értékközvetítő* és *értékmegőrző* funkciót is betöltenek.”¹²³

Hogy melyek azok az igen nyomós érvek – a talán sokszor csak üresnek hangzó szövetkezeti elveken és értékeken kívül –, amelyek miatt mégis érdemes szövetkezni, a következőkben foglalhatók össze:

- Szintén a szövetkezetek kettős természetéből fakadóan mondhatjuk azt, hogy a szövetkezeti szektor – rendszerelméleti alapon – az érdekviszonyok *sokféleségén* alapul, míg az egyes szövetkezeti típusok esetén azok *konkrétságán* nyugszik. Ez a diverzifikáltság áll szemben a tőkés vállalatok *szimpla, absztrakt* érdekviszonyaival.¹²⁴
- Ugyanezen megfontolásból következik még két dolog. Mivel a szövetkezet nem egyszerűen csak civil vagy nem-kormányzati szervezet, hanem eredendően vállalkozás is, a nyitott tagság és az egyenlőség elvének tényleges betartásával – azaz az alacsonyabb jövedelmű rétegek „megszólításának” képességével – segíthet a szegénység felszámolásában is, mivel növelni tudja tagjainak bevételeit.¹²⁵
- Nem elhanyagolható előny az sem, hogy míg a tőkés vállalatok rákényszerülnek arra, hogy maguk keressék meg a vevőket, a szövetkezeti lényegből viszont az fakad, hogy a vevőkör és a használói kör mindkét vagy legalább az egyik oldalról adott. S

¹²¹ ERDEI, 1937a, In: FEKETE (szerk.) (1979): 19-21.

¹²² ERDEI, 1977: 241.

¹²³ GÉRÓ, 2009: 18-19.

¹²⁴ Uo. 21. o.

¹²⁵ SIMMONS, R. – BIRCHALL, J., 2008: 9.

ilyenformán az értéktermelés tehát nem csak úgy általában, hanem egy adott eladó- vagy vevőkör számára történik.¹²⁶

- Lehetséges és érdemes is összehasonlítani a szövetkezeteket a gazdasági társaságokkal, ám azt sem szabad elfelednünk, hogy a szövetkezetek egy jelentős része egyébként sem a tőkés, sem a közcélú vállalatok konkurenciáját testesíti meg, hanem olyan céllal alakul meg, amelyet más típusú gazdasági szervezeti formák nem elégítenek ki.¹²⁷ Azaz a szövetkezetek az ún. piaci rés kihasználásával fölénybe kerülhetnek, a bizalom elve alapján működve.¹²⁸
- Érdemes szövetkezetet alapítani olyan tevékenység gyakorlása végett, amely szakaszainak (termelés, feldolgozás) eltérő a méretgazdaságossága, ennek áthidalására ugyanis alkalmas lehet a szövetkezeti forma.
- Szövetkezet létesítésével biztosított lehet az is, hogy az elkülönült termelők tevékenysége fennmaradhasson, mégpedig a szövetkezeti ellátó és értékesítő hálózatnak s így a közvetítő kereskedelem kiküszöbölésének köszönhetően.¹²⁹

Előfeltevéseimnek megfelelően tehát a szövetkezetre igenis tekinthetünk úgy, mint egy versenyképes vállalkozási formára.

Azt is szükséges tisztáznunk még, hogy a szövetkezet tőkéje *hitel jellegű*, nem pedig spekulációs vagy vállalkozói, sőt nem is vonzza magához az ilyen tőkét. A szövetkezet alapítói pedig nem a pénzbefektetés szándékával, hanem egy konkrét gazdasági cél megvalósítása végett szövetkeznek. A közvetlen pénzbefektetés vagy hitelfelvétel a működtetés szükséges *feltétele*, de *nem célja*.¹³⁰

SZABÓ a *valódi* szövetkezést „a versenyszféra szabályait alkalmazni képes, tagjai felé ugyanakkor nem- profitérdekelt, alulról építkező demokratikus közösség” tevékenységeként definiálja. Hasonlóképpen a *valódi* szövetkezet céljaként – a tőkebefektetéssel arányos osztalék megszerzése helyett – a közös tevékenység fenntarthatóságát jelöli meg: ily módon válhat a szövetkezeti forma a „*fenntarthatóság letéteményesévé*”. Mindez „persze nem azt jelenti, hogy a szövetkezet egésze nem törekszik a nyereség elérésére, hanem azt, hogy a

¹²⁶ GÉRÓ, 2009: 21. o.

¹²⁷ Uo. 47. o.

¹²⁸ JONES, D. C. – KALMI, P., 2009: 6.

¹²⁹ GÉRÓ, 2009: 48.

¹³⁰ Uo. 48. o.

tagok a szövetkezeti profitból a részvétel arányában részesülnek.”¹³¹ A szövetkezet kettős jellege itt, ebben is megnyilvánul, ugyanis a tagi érdekeltség sajátos módon jut érvényre.

Hasonló vélekedést találunk e téma kapcsán egy másik forrásban is: „A fősodorbeli közgazdaság valódi alternatívája a szövetkezeti értékek és alapelvek együttese. Az ezeken alapuló szövetkezeti törvények közelebb visznek bennünket a fenntartható növekedés céljainak eléréséhez.”¹³²

A szövetkezeteknek pedig – többek között – arra kell koncentrálniuk, hogy fejlesztési szolgáltatásokkal, tanácsadó hálózatuk kiépítésével előnyt tudjanak kovácsolni az integrációikban lévő tartalékaikból. A tőkeegyesítés segítené kockázatviselésüket. Közös vállalkozásaik szélesítése, korszerűsítése is kívánatos lenne. A formagazdagság bővülése mellett az egyes típusok együttműködése is eredményre vezethetne.¹³³

Összegezve az eddigieket: minden nehézség ellenére nem lehetnek hiábavalók a szövetkezeti mozgalom élénkítésére vonatkozó törekvések sem az állam, sem az érdekképviselők, sem pedig a szövetkezetek és a szövetkezők részéről. A szövetkezetekben rejlő potenciál – hiszen van bennük potenciál! – távolról sincs még kihasználva. Nem lehet elégszer hangsúlyozni: „A hazai szövetkezetek (meggyengült állapotukban is) megkerülhetetlen társadalmi, gazdasági potenciált képviselnek. A bennük még meglévő szervezeti, személyi, illetve tudástőke és anyagi tartalékok, s az újratermelődő lehetőségek hasznosítása nemzeti ügy. Ha az összefogáshoz megvan a kívánatos jogi-, gazdasági feltétel, s ehhez egészséges társadalmi közszellem is társul, akkor a szövetkezés eszméje a gyakorlatban az eddigieknél ígéretesebb módon realitássá válhat.”¹³⁴

VI. Utószó

A szövetkezetek hosszú utat jártak be a 19. század második felétől kezdődően. A klasszikus rochdale-i, a nemzetközi szinten meghatározott, illetve – a szocialista berendezkedésű országokban, így hazánkban is – a felülről diktált elvek természetszerűleg mind-mind jelentős mértékben formálták nemcsak magának a szövetkezésnek a sorsát, hanem a társadalom tagjainak a mozgalomhoz való viszonyulását is. A szövetkezetekből azonban, úgy tűnik, még mindig előhívhatók mindazok az értékek, amelyeket a mai napig a

¹³¹ SZABÓ, 2012: i.m.

¹³² HAGEN, 2004, hivatkozik rá: GÉRO, 2009: 35.

¹³³ BARTUS – FEKETE, 2012: 87.

¹³⁴ FEKETE, 2012: 1-2.

szövetkezés sajátjainak tekintünk, s amelyeket ilyenformán sem a történelem viharai, sem a jogi szabályozás nem volt képes véglegesen száműzni.

A kettősség – mely a szövetkezetek lényegéből adódó tipikus jellemvonás – elsősorban gazdasági-társadalmi síkon jelenik meg, főként a célok és a tevékenység vonatkozásában, de megnyilvánul a szervezet és a jogi szabályozás dimenzióiban is.

A jelen gazdasági-társadalmi körülmények között (is) a szövetkezés biztos pontot, üdvözlendő és követendő elveket közvetíthet az emberek számára. A boldogulás esélye persze csak akkor garantált, ha a szövetkezetek valódi szövetkezetekként működnek, ha az egyéni célok nem emelkednek a közösségi célok fölé, s ha a szövetkezés eszméjét nem torzíja el semmilyen ideológia.

A jogintézmény szolidáris jellege és versenyképessége is több oldalról bizonyítást nyert. Éppen ezért az eddigieknél még intenzívebb közreműködésre lenne szükség az állam részéről, amely a szövetkezők megfelelő módon és mértékben történő támogatásával nagyot lendíthet e különleges vállalkozási forma iránti bizalom fokozatos növekedésén.

Irodalomjegyzék

- 10/2001. (IV. 12.) AB határozat, ABH 2001.
- 81/2004. (V. 4.) FVM rendelet a termelői csoportokról
- 123/2012. (XII. 6.) VM rendelet a termelői csoportokról szóló 81/2004. (V. 4.) FVM rendelet módosításáról
- 1435/2003/EK rendelet (2003. július 22.) az európai szövetkezet (SCE) statútumáról
- 1875. évi XXXVII. törvénycikk, Kereskedelmi Törvény
- 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya
- 1971. évi III. törvény a szövetkezetekről
- 1992. évi I. törvény a szövetkezetekről
- 2000. évi CXLI. törvény az új szövetkezetekről
- 2000. évi CXLIV. törvény a mezőgazdasági szövetkezeti üzletrésről
- 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről
- 2012. évi CXXVI. törvény a Magyar Agrár-, Élelmiszergazdasági és Vidékfejlesztési Kamaráról
- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) 2002. évi 193. számú Ajánlása a szövetkezetek támogatásáról
- AVVAKUMOVITS György – HOLCZINGER Miklósné (1992): *Az új szövetkezeti törvény a gyakorlatban*. Budapest, COOPINFORM Számítástechnikai Részvénytársaság
- BAK Klára (2012): *A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban*. In: Szövetkezés, 2012/1-2. 34-61. pp.
- BAK Klára (2014): *A nemzetközi szövetkezeti alapelvek érvényesülése a 2013. évi V. törvény szövetkezetekre vonatkozó rendelkezéseiben*. In: Agrár- és Környezetjog, 2014/16. 20-32. pp.
- BARTUS Pál – FEKETE József (2012): *Szembenézés a hazai szövetkezés mai állapotával*. In: Szövetkezés, 2012/1-2. 76-92. pp.
- BORZAGA, C. – DEPEDRI, S. – TORTIA, E. (2009): *The role of cooperative and social enterprises: a multifaceted approach for an economic pluralism*, Euricse Working Papers, N. 000 | 09, pp. 1-20.

- DOMÉ Györgyné (1988): *A szövetkezetek és a gazdasági társaságok*. In: Magyar Jog, 1988/12. 1041-1049. pp.
- DOMÉ Györgyné – RÉTI Mária (1999): *Szövetkezeti jog*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Szövetkezeti Jogi és Földjogi Tanszék
- DOMOKOS Zoltán (1979): *A szakszövetkezetek jellemzői és fejlődési tendenciái a mezőgazdaságban*. Kandidátusi értekezés.
- ERDEI Ferenc (1937a): Miről van szó, ha „szövetkezeti rendszerről” beszélünk? In: FEKETE Ferenc (szerk.) (1979): *Szövetkezeti írások I.* 19-21. pp. Budapest, Akadémiai Kiadó
- ERDEI Ferenc (1937b): Szövetkezeti mozgalmak. In: FEKETE Ferenc (szerk.) (1979): *Szövetkezeti írások I.* 29-55. pp. Budapest, Akadémiai Kiadó
- ERDEI Ferenc (1977): *Mezőgazdaság és szövetkezet*. Budapest, Akadémiai Kiadó
- FEKETE József (2008): *A szövetkezetek jogi szabályozása a rendszerváltástól napjainkig*. http://www.szovetkezetikutato.hu/letoltes/atemelt_03.pdf (Utolsó letöltés: 2014. 02. 22.)
- FEKETE József (2009): *A szövetkezeti jog három korszaka*. http://www.szovetkezetikutato.hu/letoltes/letoltheto_03.pdf (Utolsó letöltés: 2014. 03. 12.)
- FEKETE József (2012): *Javaslatok a Ptk. szövetkezetekről szóló negyedik részéhez*. www.szovetkezetikutato.hu/letoltes/javaslat_ptk_negyedik_reszehez.doc (Utolsó letöltés: 2014. 08. 25.)
- FEKETE József (2013): *Zárszó (a szabályozásról, a szabályozási rendszerről)*. www.szovetkezetikutato.hu/letoltes/2014/eloszo_zarszo.doc 2-4. pp.
- GÉRÓ Imre (2009): *„A fogyasztási szövetkezetek új versenykörnyezetben” (A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődése Magyarországon)* PhD-értekezés http://ktk.pte.hu/sites/default/files/mellekletek/2014/05/Gero_Imre_phd_disszertacio.pdf (Utolsó letöltés: 2014. 09. 12.)
- GYENIS János (1993): *Szövetkezeti alapismeretek I. kötet. Szövetkezeti alapfogalmak*. Budapest, Erdei Ferenc Szövetkezeti Alapítvány, Kecskeméti Szövetkezeti Iskoláért Alapítvány
- HEGEDŰS István (1972): *A szövetkezet társadalmi tevékenységének jogi kérdései*. In: Jogtudományi Közlöny, 1972/12. 618-626. pp.

- JONES, D. C. – KALMI, P. (2009): *Trust, inequality and the size of the co-operative sector: cross-country evidence*. Annals of Public and Cooperative Economics, Vol. 80 (2), pp. 165-195. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-8292.2009.00383.x/pdf> (Utolsó letöltés: 2014. 09. 13.)
- KARÁCSONY Mihály (2005): *Új szövetkezeti törvény. Azaz lehetőség a társadalmi önszervezésre és az önigazgatásra*. misc.meh.hu/letoltheto/sz_trv_onsz_oni.rtf (Utolsó letöltés: 2014. 09. 11.)
- KARNER Ottó (1996): *A szövetkezet szociális tevékenységének szabályai - de lege ferenda*. In: Gazdaság és Jog, 1996/6. 23. p.
- KISPÁL-VITAI Zsuzsanna (2006): *Gondolatok a szövetkezetelmélet fejlődéséről*. In: Közgazdasági Szemle, 2006. január 69-84. pp.
- KUNCZ Ödön (1928): *A magyar kereskedelmi és váltójog vázlata*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata
- *Módosította a parlament az agrárkamrai törvényt*. MTI, 2012. 09. 11. <http://www.jogiforum.hu/hirek/28191> (Utolsó letöltés: 2014. 09. 12.)
- MOHÁCSI László – SZABÓ Zoltán – SZEREMLEY Béla (2000): *Agrárjövőnk nemzeti intézménye a termékpályás szövetkezet*. Budapest, Agroinform Kiadóház
- *A MOSZ tagszövetkezeteinek készített Tájékoztató a 2013. évi V. törvény (Ptk.) értelmezéséről és alkalmazásáról*. In: Szövetkezés, 2013/1-2. 223-234. pp.
- NAGY László (szerk.) (1978): *Szövetkezeti enciklopédia*. Budapest, Mezőgazdasági Kiadó
- NAGY László (1986): *Szövetkezetelmélet, szövetkezetpolitika, szövetkezeti jog*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- NÉMETH László (2012): *Szociális szövetkezetek: magyarországi helyzetkép*. http://igyk.pte.hu/files/tiny_mce/File/kari_projektek/european_manager/Nemeth%20Laszlo%20-%20Szoczsoz%20Mo%20helyzetkep%202012_Szekszard.pdf (Utolsó letöltés: 2014. 09. 16.)
- NYERS Rezső (1959): *Szövetkezetek a magyar népi demokráciában*. Budapest, Kossuth Kiadó
- PETRIK Ferenc (1988): *Szövetkezet és jogalkotás*. In: Magyar Jog, 1988/12. 1034-1040. pp.
- PRUGBERGER Tamás (1985): *A szövetkezetek gazdaságirányítása és állami felügyelete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó

- PRUGBERGER Tamás (1987): *Az állami beavatkozás határai a szövetkezetekre vonatkozó jogi szabályozásnál*. Budapest, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
- PRUGBERGER Tamás (1996): *Gondolatok a szövetkezet intézményének újraszabályozása koncepciójához*. In: *Gazdaság és Jog*, 1996/9. 21-24. pp.
- RÉTI Mária (2001): *A szövetkezet gazdasági lényege*. In: *Magyar Jog*, 2001/2. 92-96. pp.
- ROMÁN Róbert (2009): *A szövetkezetek mint a gazdaság jogalanyai*. In: *Periodica Economica*, 2009/1. 166-175. pp.
- SÁRINÉ SIMKÓ Ágnes (szerk.) (1994): *Kézikönyv a szövetkezeti jog magyarázatához*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó
- SIMMONS, R. – BIRCHALL, J. (2008): *The Role of Co-operatives in Poverty Reduction: Perspectives*
http://www.lse.ac.uk/internationalDevelopment/research/NGPA/publications/WP10_RoleofCoops_web.pdf (Utolsó letöltés: 2014. 09. 13.)
- SZABÓ G. Gábor (2011): *Szövetkezetek az élelmiszer-gazdaságban*. Budapest, Agroinform Kiadó
- SZABÓ Zoltán (2012): *Szövetkezés a vidék jövőjéért*.
<http://www.hangyaszov.hu/tudasbazis/gondolatok-szovetkezetek-nemzetkozi-evehez> (Utolsó letöltés: 2014. 08. 24.)
- SZÉP György (1988): *Érdekviszonyok, érdekképviselés az általános és a szövetkezeti jogfejlődés tükrében*. In: *Magyar Jog*, 1988/12. 1050-1056. pp.
- *Szövetkezeti identitás*. http://www.szovetkezetikutato.hu/szovetkezeti_identitas.php (Utolsó letöltés: 2014. 09. 09.)
- TÖRÖK Gábor (szerk.) (2007): *A magánjog alapjai*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.
- ZSOHÁR András (2011): *A szövetkezeti törvénytervezet magyarázata a Ptk. jogi személyekre vonatkozó részében*. <http://ptk2013.hu/szakcikkek/zsohar-andras-a-szovetkezeti-torvenytervezet-magyarazata-a-ptk-jogi-szemelyekre-vonatkozozo-reszeben/420> (Utolsó letöltés: 2014. 08. 24.)
- ZSOHÁR András (2012): *A rendszerváltozást követő szövetkezeti szabályozás vázlatos áttekintése és az új Ptk*. In: *Szövetkezés*, 2012/1-2. 62-75. pp.